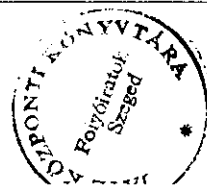

KÜLÖNBSÉG

Filozófia szakos diákok kiadványa

Szent Anzelm:

De Veritate

Anzelm-életrajz

Anzelm-bibliográfia

Kurrens filozófiai

folyóiratok bibliográfiája

Tartalomjegyzék:

1. "Hátha mások is kedvet kapnak..."	3.
2. Sinkó László és Varga Gusztáv: A filozófus szent - a szent filozófus	4
3. Canterbury Anzelm: Az igazságról	9.
4. Szent Anzelm művei és a szekunder irodalom bibliográfiája	20.
5. Filozófiai folyóiratok bibliográfiája	28.

E számunkat Sóti György grafikáival illusztráltuk a 30, 32 és 35. oldalon.

A címlapon Luca della Robbia Szent Anzelm ábrázolása látható (Museo Diocesano, Empoli).

Köszönettel tartozunk a szám megjelenéséért támogatóinknak: PRO RENOVANDA CULTURA HUNGARIAE, JATE PRUDENTIA ALAPÍTVÁNY és JATE Kulturális Titkárság.

Különbség

Filozófia szakos diákok kiadványa

Szerkesztők: Pató Attila, Gulkai Márta, Hunyadi Zsolt

Műszaki szerkesztő: Nagy Attila

Címünk: JATE Filozófia Tanszék

6722 Szeged, Petőfi Sándor sgt. 30 - 34.

"Hátha mások is kedvet kapnak..."

Mióta és mit tanítasz nálunk?

1994. februárjában, meghívott előadóként, heti 2 órában az előadás és szeminárium 'műfaját' szükségképpen ötvözve, kezdtem a középkori skolasztikus filozófia kialakulásáról órákat tartani Szegeden. Zömében elsőéves, filozófia szakos hallgatóknak.

Mi volt ez az óra?

Az akkori, leginkább 'bevezetésnek' titulálható stúdium keretében néhány alapfogalmon és adaton túl nagyjából Augustinustól a korai skolasztikáig igyekeztünk eljutni. Textuálisan Szent Ágoston mellett – már csak praktikus okokból is – leginkább Canterbury Anselmus magyarul megjelent műveire támaszkodhattunk.

Mit tapasztaltál, illetve ha van ilyen, mi a tanítási koncepciód...?

Igen hamar fölelevenedett bennem a régi-új tapasztalat: órán csak a közösen "megkóstolt" szövegek diszkutábilisak! Ezek szűkében legtöbbször szekundérekkel is fölkanthozott előadói mutatványok erősítik az aszimmetriát, rosszabbik esetben szabad asszociációs fecsegések leplezik a tanár trehányágát. Annyit ér valójában tanításunk – s ez ebben a szakmában kiváltképpen így van –, amennyi kedvet tudunk csinálni hallgatóinknak primer filozófiai szövegek önálló bogarászásához.

Így lett a filörtből szövegolvasás...

Néhányan azzal váltunk el a félév végén egymástól, hogy ha netán folytatás következne, akkor az szövegolvasás legyen. Ebben, s Anselmus De Veritatejában maradtunk.

És folytatódott a következő félévben...

Folytatódott, sőt az Eötvös Kollégium is támogatott bennünket.

Miért éppen a De Veritate?

Azért esett a választásom Anselmus De Veritate című dialógusára, mert egyrészt nem hosszú, elég jól olvasható és nem túl bonyolult latinságú szöveg, másrészt, mert nem csak a szent szerzőnek, de az 'in statu nascendi' skolasztikának is jellemző textusa.

Nem lett túlságosan is "filológizáló" az óra?

A dialógus kapcsán az anzelmi korpusznak szinte minden filozófiai alapproblémája érinthető, az ismeretelmélettől a nyelvfelfogáson át egészen a szabad akarat és a bűn problémájáig. Sok vonatkozásban visszaüt a korábban olvasott Monologionra és Proslogionra is. Nem is beszélve arról, hogy a helyenként már-már gyermeknek tűnő fejezetek jobban odafigyelve kitűnő apropóvá lesznek a probléma akár egészen "más hangszerelésű" tárgyalásához is.

Néha egészen jókat beszélgettünk...

Anzelmnek ez a műve, ha jól tudom, az egyik első önálló mű a filozófiai igazságfogalom kimunkálására...

Filozófiatörténeti közhely a De Veritateval kapcsolatban,

hogy Anselmus definíciója az igazságról – csakúgy mint korábban Proslogionjában Istennel kapcsolatban a 'quo nihil maius cogitari potest' – páratlan és első a maga nemében, hiszen a "veritas est rectitudo sola mente perceptibilis" nem csupán a 'quod est' – miként az előbbi Istennel kapcsolatban – hanem a 'quid sit' értelmében kísérli meg az igazság lehető legegyszerűbb definiálását.

Végül lefordítottatok két fejezet híján az egész dialógust...

Amit itt most közreadunk az a hiányzó két utolsó fejezettől eltekintve is még legalább két okból nem nevezhető a De Veritate fordításának: Egyrészt 'nyomdába adásakor' nemcsak a félévet, de a szöveg "elolvasását" sem fejeztük még be. Másrészt, nem teljesen függetlenül az előzőtől, menet közben sem igazán a magyar fordítás készítése volt közvetlen célunk.

Most mégis itt van...

Az csak külön a szerencse, hogy szemfüles hallgatók eddig is a szöveg szempontjából egészen jól "jegyzőkönyvezték" az órákat. Ezért mondhattunk igent a Különbség megkeresésére, és vállalkozhattunk arra, hogy rendhagyó, már-már szemérmetlen módon nem valami kidolgozott és befejezett produktumot, hanem magát az éppen folyó órai munka kissé még mosdatlan újszülöttjét mutassuk meg. Hátha mások is kedvet kapnak ilyesmihez.

Hogy boldogultatok, hiszen ha jól tudom nem latinosok a diákjaid...

Most van latin szakos is közöttünk, de külön örömmre szolgál, hogy szinte mindenkinek sikerült addig gyúrnia a latin mondatokat, míg azok el nem árulták mit is akarnak jelenteni. Mindezt persze a magyarra picit is hasonlítani akaró nyelven már az órákon írott formába is önteni... – aki próbálta tudhatja – nem igazán egyszerű hallgatói feladat. Ilyen esetekben a "facienti quod in se est..." az egyetlen tisztességes mérce, s ennek alapján jelest érdemelnek.

Végül is milyennek találod a "kis mosdatlant"?

Ami netán máris olvasható és élvezhető, annak közösen örülünk, a hibák azonban elsősorban engem terhelhetnek, hiszen az utóbbi hetekben, tőlem független okokból, a kelleténél jóval kevesebbet szánhattam a közös munkálkodásra.

Szeged, 1995 április 26.

Ferencz Sándor
MTA Filozófiai Intézet

Az életmű összefoglalóját Sinkó László és Varga Gusztáv írta; a mű fordítását Ferencz Sándor, Grigely Csaba, Hunyadi Zsolt, Sinkó László és Varga Gusztáv készítette F. S. Schmitt (ed.): S. Anselmi Opera Omnia vol. I. Stuttgart 1968. alapján; az Anselm-bibliográfiát Hunyadi Zsolt állította össze.

Köszönjük mindazok segítségét és közreműködését, akik a két félév alatt tevékeny részesei voltak a fordításnak.

A filozófus szent – a szent filozófus

Canterbury Szent Anzelm 1033 május 6-án nemesi családban született a lombard-burgundiai határvárosban, Aostában¹. Anyja halála és az apjával való összeütközése miatt elhagyta a családi házat. Burgundiában, majd egy ideig Avranches-ban tanult. Honfitársa, Lanfrancus² kolostori iskolájában Bec-ben 1060-ban belépett a bencés rendbe. Ott 1063-ban perjel és Lanfrancus utódjaként az iskola vezetője, majd a kolostor apátjának halála után 1079-ben apát lett. Az iskolát és a gyülekezetet a bencés nevelési ideálhoz hűen a tudományosság egyik ismert és keresett helyévé tette. A littera és a trivium diszciplináit a képzés menetének bázisának tekintette, amelynek célja a hívő ember erkölcsi erősödése. Anzelm olyan pedagógusnak bizonyult, aki jól látta egy, a csak a fegyelmezést és büntetést számításba vevő nevelés veszélyeit, hangsúlyozta a türelemnek és a nevelő szerető érdeklődésének jelentőségét. Szerinte a tanulót a tanárhoz való személyes kötődés nem hozza függő viszonyba, hanem felébreszti saját felelősségnek és szabadságnak a tudatát.

1093-ban II. Vilmos (1087-1100) angol király Anzelmet (a már 1089-ben meghalt Lanfrancus utódjaként) kinevezte Canterbury érsekének, aki nem minden megfontolás nélkül tette le a hűbéri esküt, 1093 szept. 25-én beiktatták és dec. 4-én felszentelték. Canterbury érsekeként az angol egyház feje volt, amelyet Hódító Vilmos az *usus atque leges quas patres sui et ipse in Normannia habere solebant* (Szokások és törvények melyeket ősei és ő maga Normandiában ápolni szoktak) szerint szervezett. Róma befolyása az angol egyházra VII. Gergely idejében (1073-85) semmisnek tekinthető, mivel Hódító Vilmos VII. Gergely hűbéri igényét Angliára nézve durván visszautasította és arról hallani sem akart, hogy lemondjon a királyt megillető egyházfőségről. Fenntartotta magának a püspök- és apátválasztásnál a jelölés jogát, a zsinatok összehívását pedig királyi engedélyhez kötötte, sőt főpapjai is csak rajta keresztül érintkezhetek Rómával. Egyetlen püspöknek sem volt szabad a bárókra vagy a király szolgálatában állókra főbenjáró bűn elkövetése miatt egyházi büntetést kiszabnia.

Ezen ún. *norman custom* miatt került sor a II. Orbán (1088-1099) és II. Paszkál (1099-1118) reformpápák által támogatott Anzelm, valamint II. Vilmos, majd I. Henrik király és az őket támogató birodalmi püspökök többsége közötti nézeteltérésekre. Anzelm szerint az egyháznak külső erőszaktól függetlenül *szabad mátkaként* és nem *alárendelt szolgálólánként* kell kiteljesedésére törekednie. Az egyházreformot mindenekelőtt befelé, a klérus megújításával próbálta véghezvinni. Teljes erővel de kevés sikerrel lépett fel reformzsinatokon a papi házasság ellen, ami a 12. században még igencsak elterjedt volt. Anzelm kétszer is száműzetésbe kényszerült (1097-1100 és 1103-1106). A király a pápával 1107-ben megegyezett, lemondva az investitúra jogáról.

Anzelm csak ezek után térhetett vissza újra Angliába, ahol 1109-ben, Canterbury érseként halt meg.

Anzelm írásaiban megköveteli a Szentírásnak, valamint az egyházatyák normáinak és tekintélyének való feltétlen megfelelést. Az atyák közül számára Szent Ágoston a meghatározó tanító, aki egyben gondolkodói erejének forrása is. A hippói püspökkel szellemileg rokon Anzelm az ágostoni gondolatvilág kincseibe merülve, a legmélyebb filozófiai és teológiai eszméket merítette. Műveinek a Szentíráshoz és Ágostonhoz fűződő kapcsolatáról így ír a *Monologion* előszavában: "Át- meg átnézve az írást nem találom, hogy bármi olyat mondtam volna benne, ami ne lenne összhangban a katolikus atyák és elsősorban Szent Ágoston írásaival."³ Nem akar megállni a hit tartalmának pusztá elfogadásánál, hanem racionális módon, az ész eszközeivel keresi azok belátását, a hittől haladva a tudás felé. "Amiképpen a dolgok helyes rendje azt követeli, hogy előbb higgyünk a keresztény hit mélységeiben, mint hogy megelőlegeznénk ezek észérvekkel történő vizsgálatát, azonképpen az értelem elhanyagolásának tartom, ha nem törekszünk megérteni, amit hiszünk, miután már a hitben erősek vagyunk ehhez."⁴ Amit Lanfrancus csak bátorítalanul, majdnem félve mert megtenni, hogy a dialektikát a teológiára alkalmazza, az Anzelmnél nyíltan proklamált jelszóvá és vezető munkaprogrammá lesz. Korának dialektikusaival ellentétben nem áll meg a dialektika teológiai problémákra való formális felhasználásánál, hanem eszközként használja azt eszméi kidolgozásához és bemutatásához. Eredeti gondolkodói erővel rendelkező szellem, ezért őrizték meg írásai mind a mai napig jelentőségüket.

Jellemző azonban, hogy Anzelm nemcsak Isten létét, hanem a Szentháromságot és az inkarnációt is, platóni és neoplatonikus doktrínák felhasználásával, anélkül próbálja megalapozni, hogy a természetes gondolkodás teljes jogát korlátozná. A *Monologion*ban és a *Proslogion*ban az isten- és szentháromságtan a Szentírás tekintélyét mellőzve, pusztán észokokra támaszkodik. A *Miért lett az Isten emberré?* című írásában szintúgy, egyedül az értelemre támaszkodva (*sola ratione*), a kinyilatkoztatás segítsége nélkül akarja bizonyítani az ember Krisztus nélküli megváltásának lehetetlenségét.

Programszerűen kimondja az alaptételt: "És nem azért törekszem érteni, hogy higgyek, hanem hiszek, hogy érthessek."⁵ A gondolkodás és a belátás a hiten kell hogy alapuljon. A belátás a magasabb, a hozzávaló eljutás a képesség mértéke szerint kötelesség. "És hogy a többi helyet ne is említsem, amellyel a Szentírás buzdít minket az ésszerűség kutatására, amikor ezt mondja: ha nem hisztek, nem fogtok érteni⁶, ezzel világosan arra int, hogy tegyünk erőfeszítéseket az értelmi belátásra, és egyúttal arra is megtanít, hogyan kell előre haladnunk ebben az irányban. Végezetül pedig, mivel belátom, hogy az életünkben kapott belátás közbülső

helyzetben van a hit és a színről színre látás között, ezért véleményem szerint annyira közelíti meg az ember a mind-annyiunk által áhított színről színre látás állapotát, amennyit az értelmi belátás felé előrehalad.” Ahogyan a helyes rend megköveteli, hogy a kereszténység titkait komolyan hívén magunkba fogadjuk őket, anélkül, hogy ezek tartalmát gondolkodva mérlegelnénk, úgy hanyagság lenne az, ha a hitben megszilárdulva nem igyekeznénk a hitet meg is érteni.

Ezeket a tételeket Anzelm nem azon értelemben veszi, hogy a készséges és bizalomteljes odaadás által bekövetkezett megértés és belátás feljogosít arra, hogy szabad ítéletet mondjunk a hagyomány értékéről és igazságáról, hanem a katolikus tanok abszolút sérthetlenségének értelmében. A hittartalom a belőle kinövekedett belátás által nem juttatható felsőbb bizonyosságra, mert önmagában bír örök rendíthetetlenséggel, tehát nem szabad és nem is lehet küzdeni ellene. Amit az egyház a szívével hisz és szájával vall, azt hívőnek nem szabad megkérdőjeleznie, hanem amellettséggel nélkül kitarva, alázatosan kell kutatnia igazságának alapjait. Köszönje Istennek, ha ebben belátáshoz juttatja, ha nem, akkor ne támadjon ellene, hanem hajtson fejet és imádkozzék. „Mert a maga erejében bízó emberi bölcsesség előbb fogja beletörni szarvait ebbe a kősziklába, ha ellene fordítja őket, minthogy nekifeszülve el tudná azt görgetni helyéből. Egyesekben pedig - mivel nem tudják, hogy ha valaki már tudni vél valamit, akkor még nem ismerte fel, milyen értelemben helyes azt tudnia - az önerejében bízó tudás szarvai előbb kezdenek növekedni, mint hogy szellemi szárnyaik növekedtek volna a hit szilárd bizonyossága által: ezek szoktak az ész előre vételével nekiugrani a hit legmagasabb kérdéseinek. Ennek a következménye az, hogy miközben fordított sorrendben, az értelemmel törekednek felemelkedni azokhoz a dolgokhoz, amelyek pedig előzetesen a hit lajtorjáját igényelnék, amint írva van: ha nem hisztek, nem fogtok érteni⁸, az értelem elégtelen volta miatt kényszeresen visszasüllyednek sokféle eltévelyedésbe. Hiszen nyilvánvalóan nincs szilárd alapjuk a hitben azoknak, akik azért vitatják a hitnek a szent atyáktól megszilárdított igazságát, mert nem képesek belátni értelmileg is, amit hisznek. Mintha a denevérek és a baglyok, akik csak éjszaka látják az eget - vitatkoznának a déli napsugarakról a sasokkal, akik magát a Napot szemlélik szüntelen látással.”⁹

A *Monologion* című munkáját, mely az életmű első fennmaradt textusa, 1076-ban fejezte be Bec-ben. Terjedelmes írásról van szó, melyben a keresztény hit alapvető kérdéseit több oldalról közelíti meg. Vizsgálódása kiterjed Isten létének ún. a posteriori bizonyítására, az isteni személyek kérdéseire és azok viszonyaira, Isten és ember kapcsolatára és ebből kifolyólag etikai kérdéseket is érint.

Isten létét a teremtett létezőkben vizsgálható tökéletesség fokozatain keresztül igyekszik bizonyítani. Eljárását a jó kérdésével indítja. Az abszolút jóból részesülnek a jó létezők, amelyek között a jónak bizonyos fokozatait tudjuk megkülönböztetni. A fokozatok megkülönböztetése

előfeltételezi a megfigyelő azon képességét, hogy az empirikus megfigyelésből kiindulva a jó fokozatain keresztül eljusson az abszolút jó fogalmáig, amely nem más által, hanem önmagától az, ami.

Ezután vizsgálódását áthelyezi a létezők szférájára. Kérdésfeltevése ezek létezésének okára kérdez rá. Megállapítja, hogy minden, ami van, valami más által vagy pedig a semmi által létezik. Mivel ez utóbbi által nem létezhet semmi, ebből következően minden létező más által létezik, mégpedig olyasmi által, amely bírja az önmaga általi létezés képességét. Minden létező valóságosan létezik ezen Létező által, de valóságos létezésüknek mégsem önmaguk az okai. Csak egy Létező van önmaga által, melynek létmódja a legkiválóbb, ez létezik leginkább minden között: „Ezért, mivel minden létező a legfőbb Létező által létezik, és általa nem létezhet semmi más, csakis az amit ő hoz létre, vagy az, ami az ő anyagi létéből jön létre, szükségképpen következik, hogy őrajta kívül semmi sem létezik másként, csakis az ő teremtettségének révén. És mivel semmi más nincs, illetve nem volt, csak ő és az, amit ő létrehozott, semmit sem hozhatott létre valamilyen más dolog, például szerszám vagy segédeszköz által, hanem csakis önmaga által. Nos, mindazt, amit létrehozott, kétségkívül vagy valamiből, úgymint anyagból, vagy a semmiből hozta létre. De mivel teljesen nyilvánvaló, hogy a legfőbb Létezőn kívüli mindenség létét éppen a legfőbb Létező hozta létre, és hogy ez nincs semmiféle anyagból, azért kétségkívül mi sem világosabb, minthogy ez a legfőbb Létező egyedül önmaga által a semmiből állította elő a dolgok roppant tömegét, oly számos sokaságát, oly formás alakzatait, oly jól rendezett változatosságát, oly összeálló különbözőségeit.”¹⁰ Valamely dolog semmiből való teremtetése nem azt jelenti, hogy a dolog a semmiből teremtetett, hanem azt, hogy a dolog nem másból (mint Istenen kívüli anyagból) van teremtetve. Mindazonáltal a dolgok Isten elméjében örökök voltak. Szava által teremtetette a dolgokat, és így lettek azok teremtető szavának¹¹ leképeződései. A teremtetett nem önmagában birtokolja a létben való megmaradását, hanem szüksége van Isten megtartó jelenlétére is (*conservatio Dei*).

Minden, ami igaz vagy igazságos, csupán az igazságban való részesedés által az, ami, de magától az igazságtól vagy igazságosságtól különböző. Isten viszont nem egy, az igazságban vagy igazságosságban részesülő valami, hanem maga az igazság és az igazságosság. Az abszolútban az igazság a jósággal, a bölcsességgel és minden más lényegmeghatározással identikus; mindegyikük magába foglalja az örökkévalóságot és a mindenütt-jelenlétességet (*omni praesentia*).

Anzelm az emberi lélek lényegét és örökkévalóságának bizonyítási lehetőségét is kutatja. Az emberi lélek az isteni lélek leképeződése. Képes és köteles Istent mint legfőbb jót, és Ő általa minden mást is szeretni. Ebben van üdvösségének letéteménye. Ezen szeretetnek vége sem akarata által nem fog eljönni, sem akarata ellenére, azaz Isten által, mivel Ő maga a szeretet. De ha a véges lélek Isten szeretetét visszautasítja,

akkor örökké bűnhődni kell. Folytatódnia kell, mert ha megsemmisülne, akkor nem érezne kint, vagyis az őt megillető büntetés nélkül maradna. Az Anzelmi elkárhozás és üdvözülés elmélete a szereteten alapul, amely a hitben gyökerezik, mégpedig olyan élő hitben, amely mindig törekszik tárgyhöz, végső soron Isten felé.

A *Proslogion*-ban (1077–78) találhatjuk a híres ún. ontológiai istenérvet. Olyan bizonyítékot keres, amely önmagában elégséges arra, hogy Isten létét bebizonyítsa. A megtalált bizonyíték szillogisztikus formája a következő:

- Isten az, aminél nagyobb nem gondolható.

- Aminél nagyobb nem gondolható, nem létezhet csak az értelemben, hanem a valóságban is léteznie kell, mert elgondolható valami ami a valóságban is létezik, *az pedig nagyobb*.

- Tehát Istennek léteznie kell az értelemben és a valóságban egyaránt.

„Így hát, Uram, aki a hithez értelmet adsz, add meg nekem – amennyire helyesnek ítéled –, hogy meg is értsem, hogy létezel, amiként hisszük, és hogy az vagy, aminek hiszünk. Éspedig úgy hisszük, Te az a valami vagy, aminél semmi nagyobb nem gondolható. Avagy talán nincs is ilyen lény, ahogy az esztelen mondta szívében: nincs Isten?”¹² De hallván, hogy ezt mondom: „valami, aminél semmi nagyobb nem gondolható”, bizonyára még az esztelen is érti, amit hall, és amit ért, az megvan az értelmében, még ha azt nem is érti, hogy ez a valóságban is létezik. Mást jelent ugyanis, hogy egy dolog az értelemben létezik és megint mást jelent megérteni, hogy ez a dolog létezik. Mert amikor a festő előre elgondolja, amit meg fog festeni, az már megvan az értelmében, de még nem fogja fel valóságos létezőként, mert még nem készítette el. Amikor azután már megfestette, akkor az értelmében is megvan, és azt is megérti, hogy létezik a valóságban, amit már elkészített. Tehát az esztelen is meggyőződhet arról, hogy legalább az értelmében létezik az a valami, aminél semmi nagyobb nem gondolható, mert amikor hallja, megérti és amit megértünk, az jelen van az értelmünkben. De bizonyosan nem lehetséges, hogy csak az értelemben legyen meg az, aminél nagyobb nem gondolható. Ha ugyanis legalább az értelemben létezik, akkor elgondolható róla, hogy a valóságban is létezik, ez pedig nagyobb. Ha tehát az, aminél nagyobb nem gondolható, csak az értelemben létezik, akkor az, aminél nagyobb nem gondolható, mégiscsak olyan, aminél nagyobb gondolható. De ez egyáltalán nem lehetséges. Kétségtelven létezik tehát valami az értelemben is és a valóságban is, aminél nagyobb nem gondolható. Ez a valami tehát olyannyira valóságosan létezik, hogy el sem gondolható nemlétezőnek. Mert elgondolható, hogy létezik valami, amiről nem gondolható el, hogy nem létezik; ez pedig nagyobb, mint amiről az gondolható el, hogy nem létezik. Ezért, ha arról, aminél nagyobb nem gondolható, elgondolható, hogy nem létezik, úgy az, aminél nagyobb nem gondolható, nem az, aminél nagyobb nem gondolható: ez önellentmondás. Tehát olyannyira valóságosan létezik valami, aminél nagyobb nem gondolható, hogy el sem gondolhatnám létezőnek.[...]¹³

Anzelm a *Proslogion* II. fejezetében írja le először a nevezetes formulát, mely szerint Isten nem más, mint az a valami, aminél nagyobb nem gondolható (*quo nihil maius cogitari potest*). Ha megértettük, hogy mit jelent a kifejezés, ha az jelen van az értelmünkben, akkor bizonyos, hogy nem állíthatjuk, hogy csupán az értelmünkben (*in solo intellectu*) van meg, hanem léteznie kell a valóságban is (*et in re*), hiszen ha nem így lenne, akkor nem helyesen értettük volna meg azt. Így ha az, aminél nagyobb nem gondolható csupán az értelemben létezne, akkor az nem az lenne, aminél nagyobb nem gondolható, mert ha valamit a valóságban is létezőnek mondunk, az több, mintha azt csak az értelemben létezőnek mondanánk. Ezek után következik, hogy az, aminél nagyobb nem gondolható, az olyan valami, amit nem csak a valóságban létezőnek kell gondolni, hanem olyan valami, amiről el sem lehet gondolni, hogy nem létezik. Mert amiről elgondolható, hogy nem létezik, az kisebb, mint az, amiről nem gondolható el, hogy nem létezik – így az aminél nagyobb nem gondolható olyan valami, aminek szükségképpen a valóságban is léteznie is kell (*Proslogion* III. fejezet). Ha mindez így van, akkor hogyan lehetséges, hogy az esztelen (*insipiens*) mégsem érti ezt meg, és tagadja Istent létét? Ennek oka az elgondolás mikéntjében van. Elgondolhatjuk a dolgot (ti. Isten létét) úgy, hogy az azt jelentő hangsorra gondolunk, de másképpen is, ekkor magát a dolgot fogjuk fel (*intelligere*) az értelmünkkel. Ha a második módon gondoljuk el Isten létezését, akkor tesszük azt helyesen, és akkor fogjuk csak fel valójában a kifejezés értelmét. Ha jól értjük meg (*bene intelligere*), hogy mit jelent az, aminél nagyobb nem gondolható, akkor felfogjuk (*intelligere*) azt, és nem is gondolhatjuk nemlétezőnek (*Proslogion* IV. fejezet). Az esztelen azért tagadhatja Isten létezését, mert nem jól érti a nevezett formulát.

Levél az Ige megtestesüléséről (1093–1094): A mű ajánlásában, melyet Anzelm II. Orbán (1088–1099) pápához címzett, azt állítja, hogy „egy bizonyos papi személy”¹⁴ szerint: „Ha – mondja – Istenben a három személy csak egy dolog, nem pedig három önmagában létező, egymástól elkülönült dolog, mint amilyen három angyal vagy három lélek, méghozzá úgy, hogy akarat és képesség tekintetében teljesen azonosak, akkor a Fiúval együtt az Atya és a Szentlélek is megtestesült”¹⁵. Felháborodásának hangot adva Anzelm a fenti idézet tartalmát elemeire bontva a következő bírálatot adja: „Mindenkinek szól az intés, hogy a Szentírás kérdéseire a legnagyobb óvatossággal közelítsen, de különösen szól korunk dialektikusainak, vagy még inkább dialektikus eretnekeinek, akik az univerzális szubsztanciákat pusztán szó-fuvalomnak vélik, akik a színt nem tudják másként felfogni, mint valamely anyagi dolgot, s az emberi bölcsességet sem másként, mint egy konkrét lelket: nos, ezeket ugyanígy egy fújással kell elsöpörni a szellemi viták közeléből. Az ilyenek szellemi létében ugyanis a józan ész, ami az emberben meglévő valamennyi dolog vezérelve is és bírja is kell legyen, úgy belé van gabalyodva az anyagi képzetekbe, hogy sem ezektől nem képes szabadulni, sem azokat nem képes

megkülönböztetni emezektől, melyeket pedig egymagában és tisztán kellene szemlélnie. Márpedig aki nem látja be, miként lehet több ember fajfogalma szerint egy: ember, hogyan is ragadhatná meg értelmileg, hogy a legtitokzatosabb és legmagasabbrendű lényben a több személy - amelyek mindegyike külön-külön tökéletes Isten-egy Isten? És akiben az értelmes lélekész ahhoz is homályos, hogy ítéletalkotással megkülönböztesse a tulajdon lovát annak színétől, miképpen fogja megkülönböztetni az egy Istent és annak több viszonylatát? Végül aki nem képes belátni, hogy az ember nem csak individuum, hanem valami más is, az az embert semmiképpen sem fogja másnak érteni, csak emberi személynek. Ugyanis minden individuális ember-személy. Hogyan érthetné meg, hogy az Ige az embert vette fel, nem a személyt - vagyis egy más természetet, de nem egy másik személyt vett fel?"¹⁶ A Szentháromság személyeinek egymás közti viszonyait elemezve kiemeli az Atyát és a Fiút. Közös bennük az, hogy mindkettő isteni személy, de sajátosságaikat, melyek csak róluk állíthatók, megőrzik: az Atya a nemző, a szülő, a Fiú pedig az Ige, vagy a szülött. "Hisszük és állítjuk, hogy Isten Atya, és hogy Isten Fiú, illetve fordítva: hogy az Atya Isten, és hogy a Fiú Isten - mégsem hisszük, nem is állítjuk, hogy több isten van, hanem azt állítjuk, hogy Isten szám szerint úgy egy, hogy természete szerint egy, bármennyire is nem egy - hanem kettő - az Atya és a Fiú."¹⁷ Isten természetének alaptulajdonsága az, hogy mindenhol állandó jelleggel jelen van. E jelenlétnek az alapja Isten akarata és képessége, tehát ezek a meghatározások nem járulékos tulajdonságok, hanem Isten létének velejárói, miként a jóság és a nagyság is. A *Monologion*- és *Proslogion* istenbizonyításához hasonló módon jár el a mű VIII. fejezetében: "Hogy csak egy Isten van, nem több, könnyen belátható a következőképpen. Vagy nem Isten a legfőbb jó, vagy több legfőbb jó van, vagy nincs több isten, hanem csak egy. Hogy a legfőbb jó Isten, senki sem tagadja, hiszen mindaz, ami kisebb valami másnál, semmiképp sem Isten, és mindaz, ami nem a legfőbb jó, kisebb valami másnál, tudniillik a legfőbb jónál. A legfőbb jó fogalma azonban kizárja a többességet, vagyis több legfőbb jó létét. Ha ugyanis több legfőbb jó lenne, ezek egyenlők lennének. A legfőbb jó azonban éppen az, ami úgy előbbrevaló a többi jónál, hogy nincs sem vele egyenlő, sem nála előbbrevaló. Tehát csak egy és egyetlen legfőbb jó létezik. Ezért több isten sem létezik, hanem csak egy és egyetlen, ahogy csak egy és egyetlen legfőbb jó; és a legfőbb szubsztancia, lény vagy természet esetében ugyanazzal az észszerű érveléssel bizonyítjuk, hogy nem lehet többességet állítani róla, mint a legfőbb jó esetében."¹⁸

Isten háromszemélyűségéből nem következik szükségszerűen az, hogy a Fiú megtestesülésével a másik két személynek is meg kell testesülnie, mert az Atya és a Fiú, mint szubsztancia képeznek egységet, és nem mint személyek. A személyi jegyek továbbfinomítását a következőképpen végzi: "Vegyünk tehát egy embert, aki csak atya, de nem fiú, és vegyük ennek a fiát, aki csak fiú, de nem atya: azaz Ádámot és

Ábelt. Ekkor Ádámot atyának mondjuk, és Ábelt fiúnak, mert az atya nem fiú, és a fiú nem atya, hiszen Ádám és Ábel két ember, különálló személyek, és nincs senki, akinek Ádám a fia, vagy akinek Ábel az atyja volna. - Ugyanígy valljuk tehát, hogy Istenben az Atya nem fiú, és a Fiú nem atya, mivel - bár nem két isten e kettő - az Atyának nincs atyja, és a Fiúnak nincs fia. Ugyanígy a Szentlélek sem atya vagy fiú, mert nincs senki, akinek az atyja, vagy akinek a fia volna. Mivel tehát az Atya, a Fiú és a Szentlélek három, kölcsönösen különböznek egymástól, és egyiket sem lehet a másíkról állítani, ahogy ezt az atyaságról és a fiúságról több egymástól különböző emberi személy esetében bemutattuk, ezért mondjuk őket három személynek, nem pedig azért, mintha e három három különálló dolog lenne."¹⁹ Lehet tehát az egyről hármasságot, és a hármasságról egységet állítani, mégpedig úgy, hogy a három egyikét sem állítjuk a másíkról, miként a folyó forrása, torkolata s maga a folyam három névvel illetendő, miközben egyiket sem tudjuk a másíkra alkalmazni, mégis e folyó nevével - az ágostoni - anzelmi példánál maradva - Nílussal illetendő a folyó a torkolatánál és forrásánál egyaránt.

Miért lett Isten emberré? (1095–1098): A II. Orbán pápának ajánlott műben a hit kérdéseiben hangsúlyozza a *credo ut intelligam*-ot, elemzi az emberi értelem általi belátás lehetőségeit és az igazság megismerésének módjait. Megállapítja, hogy a belátás a hit és a színről-színre látás között van, s az olyannyira áhított színről-színre látás állapotát annyira tudjuk megközelíteni, amennyire az értelmi belátásunk ezt lehetővé teszi. A mű elején a keresztény hit alaptételeiről és a Szentháromságot vitató hitetlenek ellenvetéseiről és az ezen ellenvetésekre a hívők által adott megfelelő válaszokról ír. A válaszok közös nevezője az, hogy a hit által megerősödött tudás a Szentírás és az emberi gondolkodás lehetőségeivel képes az ellenvetésekre magyarázatot adni.

A mű dialógus formájában íródott. A párbeszéd két szereplője Anzelm és Boso.²⁰ Ez utóbbi, akárcsak a *De veritate* discipulusa, kérdéseivel a laikusok számára is érthető mederbe tereli a gondolat menetét. Nem hitéből vagy hitetlenségéből fakadón teszi fel a hitetlenek kérdéseit, hanem ezzel segíti az adott probléma többoldalú megközelítését. A nem hívők számára adott válaszok látszólag nélkülözik a szükségszerűséget és észszerűséget, egyszerűnek, majdhogynem naivnak tűnhetnek. Anzelm a kérdések elemzése során, ahol lehet észérvekkel, máshol pedig a hit feltétlenségének hangsúlyozásával érvel. Szól az ember bűnbeeséséről, a megváltás egyedül Isten általi lehetőségéről, Krisztus megtestesüléséről és a kereszthalál áldozatvállalásáról. A dialógusnak témája még a Sátán, a bukott angyalok eltévelyedésének oka, valamint a helyüket betölteni hivatott üdvözültek száma. A bűn és az ennek megfelelő elégtétel összevetésével, határozza meg azt, hogy mivel tartozunk (*deberē*) Istennek.

Ismét érinti a Szentháromságtan bizonyos kérdéseit, s ezen belül a Fiú megtestesülését: "Ha Isten bármely másik személye testesülne meg, akkor a Szentháromságban két fiú lenne: Isten Fia, aki már a megtestesülés előtt is Fiú, valamint

az a fiú, aki a megtestesülésében a szűz fia; ezzel a személyek között, akiknek mindig egyenlőknek kell lenniük, egyenlőtlenség támadna születésük méltósága alapján. Az Istentől született Fiúnak ugyanis méltóbb lenne a születése, mint a szűztől születettné. Ha viszont az Atya testesülne meg a Szentháromságon belül, akkor a Szentháromságban lenne két unoka, hiszen az Atya a magára vett ember személyében unokája lenne a szűz szüleinek, másrészt az ige is a szűz unokája lenne, mert, bár az emberből nem volna benne semmi, mégis a szűz fiának fia volna. Mivel ez Istennel mind összeegyeztethetetlen, nem is lehet köze az Ige megtestesüléséhez.”²¹ – ezzel visszautal a fentebb említett *Levél az Ige megtestesüléséről* című művére.

Kérdésfeltevéseiben, módszerében és témájában szorosan kapcsolódik e műve az előzőhöz, csakúgy, mint *A Szentlélek származásáról* (1102) című munkájához. A keleti és a nyugati egyház közti nézeteltérés oka a Szentháromság kérdéseinek különféle felfogása. A Biblia szerint egy istenben három személy: az Atya, a Fiú és a Szentlélek van. A Fiú születik, míg a Szentlélek származik az Atyától. A nyugati egyház később e felfogást úgy módosítja, hogy a Szentlélek egyaránt származik az Atyától és a Fiútól is (Filioque), vagyis mindkettejük isteni természetéből. Ezt a felfogást a görög egyház úgy értelmezte, hogy az Atya és a Fiú viszonyából származik a Szentlélek, s ezen viszony magába foglalja személyeik különbségeit is.

Az 1054-es egyházszakadás még inkább eltávolította a két egyházat, és a kölcsönös kiközösítés lehetetlenné tette a párbeszédet.

Jegyzetek:

- ¹ A fenti írás elkészítéséhez a következő munkákat használtuk fel:
- Canterbury Szent Anzelm: *Monologion Proslogion*. MTA Filozófiai Intézete, Budapest 1991. (a hivatkozásokban: AMP)
 - Canterbury Szent Anzelm: *Miért lett Isten emberré?* MTA Filozófiai Intézete, Budapest 1993. (a hivatkozásokban: MIE), Dér Katalin utószavával
 - Canterbury Szent Anzelm: *Levél az ige megtestesüléséről*. In: MIE (a hivatkozásokban: Levél)
 - Canterbury Szent Anzelm: *A Szentlélek származásáról*. In: MIE
 - Ferencz Sándor: *Canterbury Szent Anzelm*. In: AMP, 199. skk.
 - Dér Katalin: *Ontológiai istenérv?* In: AMP, 261. skk.
 - *Lexikon des Mittelalters*, Erster Band, Artemis Verlag, München und Zürich [1977–1980] 680–688. old.
 - Friedrich Ueberwegs *Grundriss der Geschichte der Philosophie*. Zweiter Teil. Elfte Auflage, Hg. v. Dr. Bernhard Geyer, Berlin 1928 192–203. old.
 - ² Lanfrancus (1010–1089): bencés szerzetes, jeles tudós, Canterbury első érseke. A Bec-i iskolát 20 évig vezette, ez idő alatt az iskola jelentős hírnévre tesz szert. Tanítása szerint a filozófia segít a hit tételeinek igazolásában is.
 - ³ AMP, 16. old.
 - ⁴ MIE, 51. old.
 - ⁵ AMP, 145. old.

Anzelm a skizmával nem sokat foglalkozik, de ezt a művét mégis vitairatnak szánta egy olyan meg nem nevezett atyával szemben, aki a Bari-i zsinaton (1098) a Szentlélek egyedül az Atyától való származásának elvét vallotta.

Vizsgálódásai során a két egyház hitének közös nézeteiből indul ki: Isten három személy, minden személy tökéletes és egyedi. Logikai úton bizonyítja a nyugati egyház álláspontjának helyességét.

Főnn említett műveiben, de más írásaiban is felmerülnek mindazok az alapvető gondolatok, melyek a későbbi skolasztika számára is jelentősek és irányadóak voltak. A logikát és a filozófiát a teológia tudásterületén sikeresen és következetesen alkalmazva az értelemnek szabaddá tette az utat egy olyan tudásszférában, ahol ez mindaddig lehetetlen volt, mert a kor szellemi alaptendenciái ezt nem engedték meg. Habár vállalkozásának megingathatatlan alapja a Szentírás, az atyák tanítása és a keresztény dogmák megkérdőjelezhetetlen igazságának elismerése, ebből mégsem következik az, hogy gondolkodásában a filozófia és logika a szolgáló szerepét töltené be. E bázistól vizsgálódásai során sokszor eltekint, hogy kutatásait egyedül az értelemre támaszkodva végezze. Járhatóvá tett a teológiában egy olyan ösvényt, mely a későbbiek folyamán a skolasztikus vizsgálódás útjává szélesedett ki. Anzelm óta kezdték az iskolákban a teológiai kérdéseket dialektikus módon kezelni, és ezzel összefüggésben lett egyre erősebb és kifejezettebb a vallási tanok szisztematikus feldolgozásának, összefűzésének és rendszerre alakításának igénye.

⁶ Iz 7, 9 (LXX)

⁷ MIE, 46–47. old.

⁸ Iz 7, 9 (LXX)

⁹ Levél, 13–14. old.

¹⁰ AMP, 38. old.

¹¹ vö: verbum, logosz

¹² Zsolt 13, 1

¹³ AMP, 145–146. old.

¹⁴ Levél, 10. old. Utalás Roscellinusra. 1050 körül született. A platóni-ágostoni realista vonallal szemben nominalista nézeteket vall, és azt tartotta, hogy az általános fogalmak nem reális létezők, csak a konkrét, egyedi dolgok azok. Az általános fogalmak valóságtartalma csupán annyi – mondja –, hogy kimondásukkal a levegő rezgésbe jön, szófuvalom támad. Művei közül csupán egy Abaelardushoz írott levél maradt fenn.

¹⁵ Levél, 10–11. old.

¹⁶ Levél, 16–17. old.

¹⁷ Levél, 21. old.

¹⁸ Levél, 31. old.

¹⁹ Levél, 38. old.

²⁰ Boso: Bec-i szerzetes, Anzelm tanítványa, aki mesterét később Angliába is követi.

²¹ MIE, 120–121. old.

Canterbury Anzelm: *De Veritate*

AZ IGASZÁGRÓL

ELŐSZÓ

A Szentírás tanulmányozásához kapcsolódó három traktátust készítettem különböző időpontokban, melyek abban hasonlóak, hogy kérdések és feleletek formájában íródtak: a kérdezőt *discipulus*, a válaszolót pedig *magister* jelöli. A negyediket pedig – melynek címe *De Grammatico*¹, hasonló módon tettem közzé, s úgy vélem, nem lesz haszontalan a dialektikába bevezetendők számára – nem kívánom ezekhez sorolni, mivel ez a másik háromtól eltérő tudásterülethez tartozik.

E három közül az első a *De veritate*², arról szól tudniillik, hogy mi az igazság, mire szokás mondani, és hogy mi is az igazságosság. Második a *De libertate arbitrii*³, arról, hogy mi a (szabad akarat), vajon birtokolja-e mindig az ember, és hány különböző (fajtája) van az akarat szabadságának, birtoklásának és nem-birtoklásának, amely az eszes lények megőrzésére adatott. A műben a felfogott helyesség megőrzésére csak az akarat természetes erejét mutattam fel, mivel ezt nem szükséges, hogy kegyelem kövesse. A harmadik viszont arról a kérdésről szól, hogy mit vétett az ördög, midőn nem tartott ki az igazságban, mivel Isten nem adott neki állhatatosságot, mellyel nem rendelkezhet, csak ha Isten adja. Ha az Isten megadta volna, ő rendelkezne vele, ahogy a jó angyalok rendelkeznek vele, mivel az Isten megadta nekik. E traktátust *De casu diaboli*⁴-nak nevezttem el, bár jöllehet ott a jó angyalok megerősítéséről beszéltem, de amit róluk mondtam, csak érintőleges, amit viszont a gonoszakról írtam, az a vizsgálódás tárgyából való volt.

A traktátusok szövegében jöllehet nincs folytonosság – mindazonáltal anyaguk és a megtárgyalás hasonlósága megköveteli, hogy egyszerre, és abban a rendben másoltassanak, amelyben megemlítettem. Lehet, hogy egyesek a sietség miatt más rendben másolták, még mielőtt azok be lettek volna fejezve; mégis azt akarom, hogy úgy legyenek rendszerezve, ahogy azokat itt lefektettem.

A FEJEZETEK

- I. Arról, hogy az igazságnak nincs kezdete és vége
- II. A szignifikáció igazságáról és a kijelentések kettős igazságáról
- III. A vélekedés igazságáról

- IV. Az akarat igazságáról
- V. A természetes és a nem természetes *actio* igazságáról
- VI. Az érzékek igazságáról
- VII. A dolgok lényegének igazságáról
- VIII. A *debere* és a *non debere*, a *posse* és a *non posse* különböző értelméről
- IX. Arról, hogy minden cselekvés igazat vagy hamist jelöl
- X. A végső igazságról
- XI. Az igazság definíciójáról

I. FEJEZET

Arról, hogy az igazságnak nincs kezdete és vége

DISC.: Mivel hisszük, hogy az Isten az igazság, és az igazságot sok más dologban is meglevőnek mondjuk, tudni akarom, ha bárhol az igazságról beszélünk, kötelesek vagyunk-e, ezt magának Istennek vallanunk. Mert te, a Monologionodban bizonyítod a beszéd igazságával, hogy a legfőbb igazságnak nincs kezdete és vége, mondván: "Gondolja el, aki képes rá, hogy mikor kezdődött, avagy mikor nem volt az igaz: ugyanis az valami más, jövődő volt; avagy mikor szűnik meg és nem lesz igaz az: tudniillik valami múltbeli lesz. Mivel e két dolog közül egyik sem gondolható el, és a két dolog egyike sem képes igaz lenni, így lehetetlen elgondolni, hogy az igazságnak kezdete vagy vége legyen. Végül, ha az igazságnak volt kezdete, vagy lesz vége, akkor igaz volt, hogy nem volt igazság, mielőtt az elkezdődött volna, és igaz lesz, hogy nem lesz igazság, ha az befejezett lesz. Ellenben az igaz nem képes igazság nélkül igaznak lenni, tehát volt igazság, mielőtt az igazság létezett volna, és lesz igazság, miután az igazság véget fog érni: ez pedig a legnagyobb balgaság. Tehát akár azt mondjuk (*dico*), hogy az igazságnak van kezdete és van vége, akár felfogjuk (*intellego*), hogy nincs: az igazságnak nem lehet semmiféle kezdettel vagy véggel határt szabni."⁵ Így [állítod] te a Monologionodban. Ezért az igazság definícióját meg akarom tudni tőled.

MAG.: Nem emlékszem, hogy az igazság definíciójára rátalál-

tam volna, de ha akarod, megvizsgáljuk a különböző dolgokon – amelyekben, azt mondjuk: van igazság – hogy mi is az igazság.

DISC.: Ha mást nem tehetek, legalább hallgatással segídek.

II. FEJEZET

A szignifikáció igazságáról és a kijelentés kettős igazságáról

AFG.: Tehát először kérdezzük meg, hogy mi az igazság a kijelentésben, mivel a kijelentést igen gyakran mondjuk igaznak, vagy hamisnak.

DISC.: Kérdezz te, s bármire is találsz én megjegyzem.

AFG.: Mikor igaz egy kijelentés?

DISC.: Amikor az, amit kimond, állítva vagy tagadva, úgy is van. Azt mondom ugyanis, hogy, amit kimond, még akkor is, amikor tagad valamit, ami nincs, mégiscsak kijelenti, hogy miképpen van a dolog.

AFG.: Úgy tűnik számodra, hogy a kijelentett tartalom a kijelentés igazsága lenne?

DISC.: Nem.

AFG.: Miért?

DISC.: Mivel semmi sem igaz, hacsak nem azáltal, hogy részesül az igazságban; ezért az igaz igazsága magában az igazban van; így a kijelentett tartalom ténylegesen nincs az igaz kijelentésben.⁶ Ennélfogva nem igazságának, hanem igazsága okának kell mondanunk. Ezért úgy tűnik számomra, hogy igazsága csak magában a beszédben keresendő.

AFG.: Úgy látod, hogy maga a beszéd, vagy annak szignifikációja, avagy valami a kijelentés definíciójában az, amit keresel?

DISC.: Nem hiszem.

AFG.: Miért?

DISC.: Ha az lehetne, mindig igaz lenne, mivel a kijelentés definíciójában minden ugyanaz marad, akár van, amit kijelent, akár nincs. Ugyanez érvényes a beszédre, a szignifikációra és hasonlóképpen a többire.

AFG.: Mi tűnik neked itt igazságnak?

DISC.: Tudom, hogy nem másról van szó, mint amikor [a beszéd] azt szignifikálja létezőként, ami van, ekkor van benne igazság és ekkor igaz.

AFG.: Mire való az állítás? (*affirmatio*)

DISC.: Arra hogy létezőként szignifikálja azt, ami van.

AFG.: Tehát ez a dolga.

DISC.: Egészen biztos.

AFG.: Mivel azt szignifikálja létezőként, ami van, azt szignifikálja, amit [szignifikálni] köteles.

DISC.: Nyilvánvaló.

AFG.: Ha azonban azt szignifikálja, amit köteles, helyesen szignifikál.

DISC.: Így van.

AFG.: Mivel helyesen szignifikál, helyes a szignifikáció.

DISC.: Nem kétséges.

AFG.: Tehát midőn létezőként szignifikálja azt, ami van, helyes a szignifikáció.

DISC.: Így következik.

AFG.: Továbbá, ha létezőként szignifikálja azt, ami van, a szignifikáció igaz.

DISC.: Valóban helyes és igaz, midőn létezőként szignifikálja azt, ami van.

AFG.: Az állítás számára ugyanaz helyesnek és igaznak lenni, azaz létezőként szignifikálni azt, ami van.

DISC.: Valóban ugyanaz.

AFG.: Tehát számára nem más az igazság, mint helyesség.

DISC.: Most világosan látom, hogy ez az igazság a helyesség.

MIK: Ehhez hasonló az, amikor a kijelentés nem létezőként szignifikálja azt, ami nincs.

DISC: Értem, amit mondasz. De taníts meg arra, mit válaszolhatok, ha valaki azt állítja, hogy a beszéd akkor is azt szignifikálja, amit köteles, ha létezőként szignifikálja azt, ami nincs. Mert [a beszéd] eleve megengedi, hogy létezőként szignifikálja azt ami van, és azt is, ami nincs.

Mivel ha nem fogadta (*accepisset*)⁷ volna el, hogy létezőként szignifikálja azt is ami nincs, akkor azt nem is szignifikálná. Ezért midőn létezőként szignifikálja azt, ami nincs, akkor is azt szignifikálja, amit szignifikálni köteles. De ha a beszéd annak szignifikációjában, amit szignifikálnia köteles, helyes és igaz - ahogy megmutattad -, úgy igaz a beszéd akkor is, ha létezőnek mondja azt is, ami nincs.

MIK: Nem szokás igaznak mondani, ha létezőnek mondja azt, ami nincs, mindazonáltal van igazsága és helyessége, mivel azt teszi, amit tenni köteles. Amikor azonban létezőként szignifikálja azt, ami van, kétszeresen is azt teszi, amit tenni köteles; mivel azt is szignifikálja, amit szignifikálni köteles, és azt is, amire való (*facta est*). De az igazság és a helyesség utóbbi értelmében, amikor létezőként szignifikálja azt, ami van, a kijelentést a (nyelv)használatban mondjuk igaznak és helyesnek; nem pedig abban az értelmében, amelyben létezőként szignifikálja azt is, ami nincs. Mert többel tartozik az eleve elfogadott szignifikáció értelmében, mint az eleve el nem fogadott szignifikáció értelmében. Mert eleve nem fogadta el, hogy egy dolgot létezőként szignifikáljon, midőn az nincs, vagy nem-létezőként, midőn az van, már csak azért sem, mert nem tehette volna, hogy ezután ugyanabban az értelemben létezőként szignifikálja azt, ami van, és nem-létezőként azt, ami nincs. Tehát más a kijelentés igazsága és helyessége, ha azt szignifikálja, aminek szignifikálására való, s megint más, amikor azt szignifikálja, aminek szignifikálását eleve elfogadta. Csakugyan: az előbbi állandó a beszédben, ez utóbbi ellenben változó. Azzal ugyanis mindig rendelkezik, ezzel azonban nem. Azzal természetből fogva rendelkezik, ezzel viszont csak esetlegesen, vagyis a (nyelv)használat értelmében. Mert amikor azt mondom "nappal van", helyesen használom ezen beszéd szignifikációját arra, hogy létezőként szignifikáljam azt, ami van, mivel az erre való; akkor ezt helyes szignifikációnak mondjuk. De midőn ugyanezen beszéddel létezőként szignifikálom azt, ami nincs, nem helyesen használom, mert nem erre való; ezért mondják hogy ennek szignifikációja nem helyes. Jóllehet eme két igazság és helyesség bizonyos kijelentésekben elválaszthatatlan; például ha azt mondjuk: "az ember élőlény", vagy: "az ember nem kő". Ugyanis az állítás mindig létezőként szignifikálja azt, ami van; a tagadás pedig nem-létezőként azt, ami nincs. Nem vagyunk képesek az előbbit arra használni, hogy létezőként szignifikáljuk azt, ami nincs - ugyanis az ember mindig élőlény -, sem az utóbbit pedig arra, hogy nem-létezőként szignifikáljuk azt, ami van, mivel az ember sohasem kő. A beszéd azon igazságát kezdtük el vizsgálni, ami alapján az általános nyelvhasználat azt igaznak tartja, és amellyel az akkor rendelkezik, amikor valaki helyesen használja. Arról az igazságról pedig, amelyet nem képes nélkülözni, később fogunk beszélni.

DISC.: Mivel meggyőzően tettél különbséget a beszéd két igazsága között; térj vissza oda, ahol elkezdted, ha nem mutatod nekem, hogy a beszéd - mint mondod - bizonyos igazsággal akkor is rendelkezik, midőn hazudik.

MFÜ.: A szignifikáció igazságáról - mellyel kezdtük - legyen elég ennyi. Mert ugyanaz az igazság értelme, melyet a hang kimondásában felismerünk, s amely megfontolandó minden jelnél, melyek annak szignifikálására lettek létrehozva: hogy valami létező vagy nem-létező(-e), mint az írásnál, vagy az ujjak beszédénél.

DISC.: Tehát térjünk át másokra.⁸

III. FEJEZET

A vélekedés igazságáról

MFÜ.: A gondolkodást is igaznak mondjuk, amikor létezőnek véljük – akár értelemmel, akár más módon –, ami van, és hamisnak mondjuk, amikor az nincs.

DISC.: Így tartja a nyelvhasználat.

MFÜ.: Mi is tűnik számodra igazságnak a *cogitatio*ban?

DISC.: Azon az alapon, amit a kijelentésről belátunk, a *cogitatio* igazságának nem mondunk semmit helyesebben mint annak helyességét. Hogy valamit létezőnek vagy nem-létezőnek tudunk gondolni, az arra adatott nekünk, hogy létezőnek gondoljuk, ami van, és nem-létezőnek, ami nincs. Aki ezért létezőnek gondolja el, ami van, azt gondolja, amit köteles, s ezért helyes a gondolkodás. Tehát, ha a gondolkodás igaz és helyes akkor, nem másért, mint emiatt gondoljuk létezőnek, azt ami van, és nem-létezőnek, ami nincs: így a [gondolkodás] igazsága nem más, mint a helyesség.

MFÜ.: Helyesen láttad be.

IV. FEJEZET

Az akarat igazságáról

MFÜ.: Ám az igazság maga állítja, hogy az igazság az akaratban van, amikor is azt mondja, hogy az ördög nem tartott ki az "igazságban". Márpedig nem volt az igazságban, és nem is hagyta el, hacsak nem akaratával.

DISC.: Így hiszem. Ha mindig is akarta volna, amit akarnia kellett, sohasem vétkezett volna az, aki bűnözvén elhagyja az igazságot.

MFÜ.: Mondd meg végre, mit is értesz te igazság alatt!

DISC.: Nem mást, mint helyességet. Mert ha ő ameddig azt akarta, amit köteles – ti. amire az akaratot kapta, a helyességben és igazságban volt, de midőn azt akarta, amit nem köteles, elhagyta a helyességet és az igazságot. Az igazságon itt nem érthetünk mást, mint helyességet, mert úgy az igazság, mint a helyesség nem volt más az akaratában, mint azt akarni, amit kell.

MFÜ.: Ezt jól látod.

V. FEJEZET

A természetes és a nem természetes *actio* igazságáról

MFÜ.: Nem kevésbé hiendő az igazság a cselekvésben. Miként az Úr mondá: "mert minden aki hamisan cselekszik, gyűlöli a világosságot"⁹; és "aki pedig az igazságot cselekszi, az a világosságra megy."¹⁰

DISC.: Értem, amit mondasz.

MFÜ.: Fontold meg tehát, ha tudod, miben áll itt az igazság!

DISC.: Ha nem tévedek, ugyanazon az alapon, ahogy fentebb az igazságot más dolgokban felismertük, a cselekvésben is így tekintendő [az igazság].

MRG.: Így van. Mert rosszat cselekedni, és igazat tenni ellentétes, ahogy az Úr mutatta fel, midőn mondá: "mert minden aki hamisan cselekszik, gyűlöli a világosságot"; és "aki pedig az igazságot cselekszi, az a világosságra megy": nem más igazat tenni, mint jól cselekedni. Helyesen cselekedni és rosszat tenni pedig ellentétesek. Ha az oppozícióban azonosak, nem különböznek a szignifikációban. De általános nézet, hogy aki azt teszi, amit tennie kell, jól cselekszik és helyeset tesz. Ebből következik, hogy helyeset tenni nem más, mint igazat tenni. Hiszen bizonyos, hogy az igazságot tenni annyi mint jól tenni, és jól tenni annyi, mint helyességet tenni. Ezért semmi sem nyilvánvalóbb, mint-hogy a *actio* igazsága helyesség.

DISC.: Úgy látom, hogy megfontolásod egyetlen pontján sem inog.

MRG.: Vizsgáld meg, vajon minden *actio*-ról, amelyik azt teszi, amit kell, megfelelően mondják-e, hogy igazságot cselekszik. Hiszen van racionális *actio*, mint az alamiznaadás; és nem racionális *actio* is van, mint a tűz *actio*-ja, ha melegít.¹¹ Nézd meg tehát, vajon helyes-e azt mondanunk, hogy a tűz igazat cselekszik.

DISC.: Ha a tűz attól, amitől létét bírja, elfogadta, hogy melegítsen; midőn melegít, azt teszi, amit kell. Így nem látom értelmetlennek azt, hogy a tűz igazságot és helyességet cselekszik, midőn azt teszi, amit kell.

MRG.: Nekem sem tűnik másképp. Ezért megállapítható, hogy

az *actio* egyik helyessége vagy igazsága szükségszerű, a másik pedig nem. Mert szükségszerűséből cselekszik a tűz helyességet és igazságot, midőn melegít; és nem szükségszerűséből cselekszik az ember helyességet és igazságot, midőn jól cselekszik.

De az Úr azt, hogy "cselekedni", nem csupán annak akarta érteni, aminek sajátlagos értelmében mondják, hanem minden ígére értette, midőn azt mondá: "aki pedig az igazságot cselekszi, az a világosságra megy". Mert nem választja el ettől az igazságtól, vagyis a fénytől azt, akiknek "*propter iustitiam*"¹² üldöztetésben van részük; vagy aki akkor és ott van, ahol kell; vagy aki áll vagy ül, amikor kell; és a hasonló eseteket. Mert senki sem állítja, hogy az ilyenek nem jól cselekednek. És midőn az apostol azt mondja, hogy mindenki "érdemei szerint"¹³ fogadtatik, úgy minden ide értendő, amit mi jó vagy rossz cselekedetnek szoktunk nevezni.

DISC.: Az általános nyelvhasználat is úgy tartja, hogy mind a szenvedést, és sok mást is cselekvésnek tart, ami nem cselekvés. Ezért a helyes *actio*k közé sorolhatjuk a helyes akaratot is, ha nem csalódom, melynek igazságáról az *actio* igazsága előtt fentebb vizsgáldtunk.

MRG.: Nem tévedsz. Mert aki azt akarja [cselekedni], amit köteles, arról azt mondják, hogy helyesen és jól cselekszik, és nem zárjuk ki azok közül,¹⁴ akik az igazat cselekszik. Az igazságot vizsgálva arról is szólnunk kell, hogy az Úr arról az igazságról, amely az akaratban van, különleges módon beszél, midőn azt mondja az ördögről, hogy az nem tartott

ki az igazságban¹⁵: ezért említem külön, hogy mi az akaratban az igazság.

DISC.: Örülök, hogy így történt.

MIÚ.: Így tehát helytálló az, hogy az *actio* egyik igazsága természetes, a másik nem; így a természetes alá sorolandó a beszéd azon igazsága, amelyről fent láttuk,¹⁶ hogy ezt tőle nem lehet elválasztani. Mert ahogyan a tűz midőn melegít, az igazságot cselekszi, mivel azt attól kapta, akitől létét bírja, úgy ez a kijelentés is: "nappal van" az igazságot cselekszi, midőn szignifikálja, hogy "nappal" van, akár az van, akár nincs, mert ő ezt természeténél fogva cselekszi.

DISC.: Most látom először az igazságot a hamis beszédben.

VI. FEJEZET

Az érzékek igazságáról

MIÚ.: Gondolod-e, hogy a legfőbb igazságon kívül megtaláljuk az igazság minden lelőhelyét?

DISC.: Visszaemlékszem most arra az igazságra, amelyet nem találok az eddig érintettek között.

MIÚ.: Melyik az?

DISC.: Amelyik igazság a test érzékeiben van, de nem mindig. Azok ugyanis néha becsapnak bennünket. Mert amikor valamit üvegen keresztül látok, becsap engem a látás, mert időnként úgy mutatja meg nekem a testet, amit az üveg túloldalán látok, hogy ugyanolyan színű, mint az üveg, jóllehet más a színe; ám néha elhítem velem, hogy az üveg a dolog színével rendelkezik, amelyet én túlán látok, pedig nem az a színe. Sok más is van, amelyekben a látás és a többi érzékek becsapnak.

MIÚ.: Nekem úgy tűnik, hogy ez az igazság és hamisság nem az a érzékekben, hanem a vélekedésben van. Ugyanis maga a belső érzék csalatkozik, s nem a külső hazudik neki. Ezt néha könnyű felismerni, néha nem. Midőn a gyerek tátott szájjal fél a sárkány szobrától, könnyű felismerni, hogy ezt nem a látás teszi, mert az a gyerekeknek semmi mást nem

mutat meg, mint az időseknek, hanem a gyermeknek ama belső érzéke, amely még nem képes különbséget tenni a dolog és a dolog hasonmása között. Erről van szó, amikor látván egy embert, aki hasonlít egy másikra, azt hisszük, hogy ő az, akire hasonlít; vagy amikor valaki egy nem emberi hangot hallva, azt emberi hangnak véli. Mert ezt is a belső érzék teszi. Amit pedig az üvegről mondasz, azért van, mert midőn a látás valamely levegő színű testen áthatol, ugyanígy akadályoztatik, abban, hogy a szín hasonlóságát, amelyet túlán lát, felvegye, mint amikor levegőn hatol át, csak akkor veszi fel, amennyiben azon test, amelyen áthatol, sűrűbb és sötétebb, mint a levegő. Így például, amikor vele azonos színű üvegen hatol át, azaz olyanon, amelyhez semmilyen más szín nem keveredett; vagy a leglisztább vízen vagy kristályon, vagy olyan valamin keresztül, aminek hasonló a színe. Amikor pedig ez a látás másik színben hatol át, azaz egy – a levegővel nem azonos színű – üvegen, amely nem azonos színű vele, hanem amire egy másik színt adtak: azt a színt fogadja el, amely először elér hozzá. Ennélfogva a látás egy szín elfogadása után, aszerint, hogy vele mennyire van megtöltve, egy másikat, amellyel találkozik, vagy egyáltalán nem, vagy kevésbé teljesen vesz fel: ezért adja vissza azt, melyet korábban fogott fel, vagy egyedül, vagy azzal együtt, amellyel utóbb találkozott. Ha ugyanis a látás egészen annyira telített a korábbi színnel, amennyire csak színt fel-

venni képes, nem képes egyúttal másik színt is érzékelni. Ha pedig az előzővel kevésbé telt, mint amennyire színt érzékelni képes, érzékelhet egy másikat is. Így midőn áthatal egy testen, legyen az akár üveg, amely olyannyira vörös, hogy a látás ennek vörösével teljesen telített, nem telítődhet egyúttal másik színnel. Ha pedig nem annyira teljesen vörösnek találja, amire először rátalál, mint amennyire színt felvenni képes, úgy képes, mivel még nem telített, még egy másik színt felvenni, amennyiben felvételképessége a korábbi színnel nem kielégített. Aki tehát ezt nem tudja, azt hiszi, hogy a látás azt jelzi, hogy minden, amit az elsőként felfogott szín után érzékel, vagy teljesen, vagy részben olyan színű. Ebből következik, hogy a belső érzék saját vétékét a külsőre fogja rá.

Hasonló módon, amikor egy ép husángot, melynek egy része a vízen kívül, más része a vízben található, töröttnek tartunk; vagy, amikor azt hisszük, hogy látásunk arcunkat találja a tükörben; és amikor úgy tűnik, hogy a látás és a többi érzék sok más esetben is másképp értesít, mint ahogyan az van: úgy ez nem az érzékek hibája, amelyek azt tudatják, amire képesek, – mert elfogadják, hogy erre voltak képesek – hanem a lélek ítéletének tulajdonítható, amely nem jól méri fel, hogy mire képesek és mit kell tenniük. Hogy ezt felmutassuk, nem hiszem, hogy az időt ezen a módon kellene felhasználnunk, mert ez inkább fáradtságos, mint gyümölcsöző ahhoz, amit kitűztünk. Erről elegendő lenne annyit megjegyezni, hogy az érzékek, bármit is látszanak szignifikálni azt, vagy természetüknél fogva teszik, vagy más okból: azt teszik, amit kell, és ezért helyességet és igazságot tesznek; és ezen igazság az alá az igazság alá tartozik, amelyik az *actio*-ban van.

DISC.: Kielégített engem a válaszod, s nem akarom, hogy az érzékekről szóló kérdéseknél tovább időzz.

VII. FEJEZET

A dolgok lényegének igazságáról

MAIG.: Fontold csak meg, hogy vajon a legfőbb igazságtól eltekintve valamely más dologban érthető-e igazság, azokat kivéve, melyeket fentebb már megvizsgáltunk.

DISC.: Mi lehetne ez?

MAIG.: Gondolod, hogy valamikor vagy valahol valami létezhet, ami nincs a legfőbb igazságban, és amennyiben létezik, nem abból kapta azt (ti. létét) nem kapta tőle azt, ami képes lenne másként létezni, mint ami ott.

DISC.: Nem gondolható el.

MAIG.: Így bármi annyiban valóságos létező, amennyiben az, ami ott.

DISC.: Feltétlenül erre következtethetsz, mivel minden, ami van, valóságosan létezik, mert semmi más nincs, mint ami ott [ti. az igazságban] van.

MAIG.: Így minden létező dolog lényegében, igazság van, mivel azok vannak a legfőbb igazságban.

DISC.: Látom, hogy ott igazság van, és hogy ott nem lehet hamisság; mert ami hamis, az nincs.

MAIG.: Helyesen szóltál. De mondd meg, köteles-e valami másként létezni, mint ami a legfőbb igazságban?

DISC.: Nem.

MAIG.: Ha tehát minden az, ami ott [ti. az igazságban], úgy kétség kívül az, aminek lenni kell.

DISC.: Ténylegesen azok, amiknek [lenniük] kell.

MAIG.: De bármi, ami akként van, ahogyan lenni köteles, az helyes.

DISC.: Másként nem lehet.

MAIG.: Így minden, ami van, helyes.

DISC.: Semmi sem következetesebb.

MAIG.: Ha tehát az igazság is és a helyesség is azért van a dolgok lényegében, mert ezek, vanna a legfőbb igazságban: [így] bizonyos, hogy a dolgok igazsága a helyesség.

DISC.: Semmi sem nyilvánvalóbb, mint a bizonyítás következetessége.

VIII. FEJEZET

*A debere¹⁷ és a non debere¹⁸, a posse¹⁹ és a non posse²⁰
különböző értelméről*

De a dolog igazsága alapján hogyan mondhatjuk, hogy akármilyen is van, léteznie kell, mivel sok rossz [mű²¹] van, amelyeknek bizonyára nem-kellene lenniük.

MRG.: Mily csoda az, hogy ugyanannak a dolognak léteznie és nem-léteznie is kell?

DISC.: Hogy lehet ez?

MRG.: Tudom, hogy nem kételkedsz abban, hogy nincs más, csak az, amit Isten tesz vagy megenged.

DISC.: Semmi sem bizonyosabb számomra.

MRG.: Vajon mered-e állítani, hogy Isten valamit nem bölcsen, nem jól tesz, vagy enged meg?

DISC.: Ellenkezőleg: állítom, hogy mindent csak jól és bölcsen.

MRG.: Vajon úgy ítélsz-e, hogy nem-kell léteznie annak, amit az ily nagy jószág vagy ily nagy bölcsesség megenged.

DISC.: Mely belátással bíró merné ezt gondolni?

MRG.: Tehát annak is, ami Isten cselekedete általi, és annak is, ami engedélyével történik, egyaránt léteznie kell.

DISC.: Nyilvánvaló, amit mondasz.

MRG.: Mondd csak, azt hiszed, hogy szükségképpen a rossz akarat hatással

DISC.: Ez ugyanaz, mintha azt mondanád amit egyetlen épeszű sem engedne meg, hogy rossznak lennie kell.

MRG.: Márpedig Isten megengedi, hogy egyesek rosszul tegyék, amit rosszul akarnak (tenni).

DISC.: Bárcsak ne engedné meg olyan gyakran!

MRG.: Ugyanaz tehát létezni és nem-létezni köteles. Ugyanis léteznie kell, mivel jól és bölcsen engedi ezt meg Isten, akinek engedélye nélkül nem történhetne; és nem kellene léteznie arra a személyre nézve, akinek rossz akarata által elkövetetik. Ily módon Jézus urunknak a halált nem elszenvednie kellett, és senkinek sem kellett halálát okoznia, mert egyedül ő volt ártatlan; ám mégis el kellett szenvednie, mert ő maga bölcsen, jószágosan és javunkra akarta azt elviselni. Egyazon dolog ugyanis különböző szempontokból többféleképpen fogadja az ellentéteseket. Ez az *actio*²² gyakran megfelelőnek bizonyul, például ütés esetén. Ugyanis egy ütés a cselekvőé is, és az elszenvedőé is. Ezért lehet *actio*-nak és *passio*-nak²³ is nevezni. Jóllehet pusztán a név alapján az *actio* vagy az ütés és hasonló, amelyeket aktív értelemben (*significatio*) passzív alakkal mondanak ki, úgy tűnik, hogy inkább a szenvedőhöz, mint a cselekvőhöz tartozik. Annak alapján, amit cselekszik inkább tűnik tulajdonképpen értelmében cselekvésnek vagy ütésnek, és annak alapján, amit elszenved, *actio*-nak és *percussio*-nak²⁴. Mert a cselekvés és az ütés a cselekvőről és az ütőről neveztetik el, amint az előrelátás az előrelátóról, a tartalmasság a tartalmazóról, amelyek – tudniillik a cselekvő, az ütő, az előrelátó, és a tartalmazó – aktívak; az *actio* és a *percussio* pedig az *actus*-ról és a *percussus*-ról, amelyek a passzív-[alak]ból származnak. Ám – hogy közös kifejezéssel illessük azokat, amiket a többi alatt értesz – ahogy nem lehet sem ütő ütött nélkül, sem ütött ütő nélkül, úgy a megütés és az ütés is csak egymást feltételezve létezhetnek, sőt egy és ugyanaz a dolog különböző nevekké több oldalról is jelölve van: ezért mondják, hogy az ütés az ütőt és az ütöttet is megilleti.

Ennélfogva aszerint, hogy a cselekvő vagy a szenvedő, ugyanazon vagy az ellenkező ítélet alá tartozik, úgy maga az *actio* is mindkét részből hasonlóan vagy ellentétesen ítéltetik meg. Így tehát aki üt, helyesen üt, és aki üttetik, helyesen üttetik, s mint ahogy a vétkezőt helyreutasítja az, akinek jogában áll; így [az *actio*] mindkét részből helyes, mert az

ütésnek mindkét részről létezni köteles. Ellenben amikor az igazságot az igazságtalan megüti: mivel egyiknek nem kell megütniük lennie és a másiknak nem kell ütnie, mindkét részről helytelen, mivel egyik részről sem köteles az ütés létezni. Amikor pedig a vétkezőt az üti, akinek ez nem áll jogában: mivel egyrészt az előbbinek meg kell veretnie, másrészt viszont az utóbbinak nem kell ütnie, köteles is és nem is köteles az ütés létezni; ezért sem a helyeset, sem a helytelent nem lehet tagadni. Hogyha megvizsgálod a mennyei bölcsesség és jószág ítéletét, akár az egyik, akár mindkét részről, tudniillik a cselekvő és a szenved részéről, nem köteles az ütés létezni. Ki meri tagadni, hogy léteznie kell annak, amit az ily nagy bölcsesség és jószág megenged.

DISC.: Tagadja, aki merészeli, én nem merem.

MAI.: Sőt ha a dolgok természete alapján megvizsgálod, állítod-e, hogy a törékeny testet nem kellett átdöfniük, vagy a vasszeggel átütöttnek nem kellett fájdalmat éreznie, amikor a vasszegek az Úr testébe hatoltak?

DISC.: A természet ellen beszélnék.

MAI.: Így tehát megtörténhet, hogy a természet alapján léteznie kell *action*-nak vagy *passion*-nak, amelyeknek nem kötelesek létezni a cselekvő vagy a szenvedő szempontjából, hiszen sem annak ezt cselekednie, sem ennek elszenvednie nem kell.

DISC.: Semmit nem tagadhatok ezek közül.

MAI.: Látod tehát, hogy igen gyakran megtörténhet, hogy ugyanannak az *action*-nak, különböző szempontok szerint kell és nem is kell lennie?

DISC.: Olyan világosan mutatod ezt meg, hogy nem tudom nem látni.

MAI.: Ezekkel éppen azt akarom veled tudatni, hogy a *debere*-t és a *non debere*-t néha nem a tulajdonképpeni értelmében mondjuk; mint amikor azt állítom: köteles vagyok, hogy szeressél. Mert ha valóban köteles vagyok, meg kell tennem amivel tartozom, és vétekben vagyok, amennyiben te engem nem szeretsz.

DISC.: Így következik.

MAI.: De amikor köteles vagyok, hogy szeressél, az nem tőlem, hanem tőled követeltetik.

DISC.: El kell ismernem, hogy így van.

MAI.: Tehát amikor azt mondom: köteles vagyok, hogy szeressél, akkor az nem úgy mondatik, mintha én tartoznám

valamivel, hanem mert te vagy köteles szeretni engem. Hasonlóan, mint amikor azt mondom nem vagyok köteles, hogy szeressél, nem más érve, mint hogy nem vagy köteles engem szeretni. Ugyanez a beszédmód van az erőnél és az erőtlenségnél is. Mint amikor azt mondják: Hectort le tudta győzni Achilles, és Achillést nem tudta legyőzni Hector. Mert nem abban volt erő, aki legyőzethetett, hanem abban volt, aki győzni tudott; és nem abban volt erőtlenség, aki nem győzethetett le, hanem abban [volt], aki nem tudott győzni.

DISC.: Tetszik nekem, amit mondasz. Azt hiszem, hasznos ezt belátni.

MAI.: Helyesen véled.

IX. FEJEZET

Arról, hogy minden *actio* igazat vagy hamisat szignifikál

Térjünk vissza a szignifikáció igazságához, amellyel azért kezdtem, hogy az ismertebbtől átvezesselek az ismeretlenig. Mindenki beszél ugyanis a szignifikáció igazságáról; de azt az igazságot, mely a dolgok lényegében van, kevesen veszik fontolóra.

DISC.: Hasznomra volt, hogy engem ebben a sorrendben vezettél.

MAI.: Nézzük tehát, hogy mekkora bőséggel bír a szignifikáció igazsága. Mert nem csak azokban a dolgokban, amelyeket jelnek szoktunk nevezni, hanem minden másban is, amelyről beszéltünk igaz vagy hamis a szignifikáció. Mivel nincs más teendő, csak az, amivel valaki tartozik, éppen azért, hogy valaki valamit tesz, azt közli és szignifikálja, hogy ezt tartozik tenni. És ha tartozik megtenni, amit tesz, akkor helyeset közöl. Ha azonban nem köteles, akkor becsap.

DISC.: Jóllehet nekem beláthatónak tűnik, mégis mutasd világosabban, amit mondasz, mert ez számomra mindeddig ismeretlen volt.

MAI.: Ha egy olyan helyen lennél, ahol tudnád, hogy gyógy- és halálhozó füvek vannak, de nem tudnád azokat megkülönböztetni; és lenne ott valaki, akiről nem kétséges, hogy azokat meg tudja különböztetni, és arra a kérdésre, hogy vajon melyek a gyógyfüvek és melyek a halálhozóak,

szavakkal az egyiket gyógyfűnek mondaná és a másikat enné meg: minek hinnél inkább, a szavainak vagy tetteinek? (*actio*)

DISC.: Kevésbé hinnék a szónak, mint a tettnek.

MFÜ.: Tehát inkább a téttelel, mint a szavával mondaná neked, hogy melyek a gyógyfűvek.

DISC.: Így van.

MFÜ.: Így tehát, ha nem tudnád, hogy nem szabad hazudni, és valaki színed előtt hazudna: ezzel a tettel inkább azt mondaná neked, hogy szabad hazudnia, még akkor is, ha azt mondaná szavakkal, hogy nem szabad hazudnia. Hasonló módon midőn valaki valamit gondol (*cogitare*) vagy akar, ha te nem tudnád, hogy vajon neki azt akarnia vagy gondolnia kell, akkor, ha akaratát és gondolatát látnád, ő magával a téttelel szignifikálná, hogy neki azt gondolnia és akarnia kell. Ha neki így kellene [tennie], igazat mondana. Ha pedig nem, akkor becsapna. A dolgok léteiben (*existentia*) hasonlóan igaz vagy hamis a szignifikáció, mert az éppen azért, hogy van, mondja, hogy lennie kell.

DISC.: Most világosan látom, amit eddig nem vettem észre.

MFÜ.: Lépünk tovább ahhoz, ami még hátravan.

DISC.: Járj előttem és én követlek.

X. FEJEZET

A legfőbb igazságról

MFÜ.: Azt nem fogod tagadni, hogy a legfőbb igazság a helyesség.

DISC.: Valójában mást nem is mondhatok róla.

MFÜ.: Fontold meg, hogy minden fentebb említett helyesség éppen azért helyesség, mert mindazok, amelyekben [azok] vannak, vagy léteznek, vagy azt teszik, amit [tenniük] kell: a legfőbb igazság pedig nem azért helyesség, mert tartozik valaminek. Ugyanis minden elkötelezett neki, ő maga pedig senkinek semmivel sem tartozik, nem valamilyen ok következménye az, ami, csak azért, mert van.

DISC.: Értem. (*intelligere*)

MFÜ.: Látod azt is, hogy ezen helyesség miként oka minden

más igazságnak és helyességnek, és hogy neki semmi sem oka.

DISC.: Látom és be is látom, hogy más esetekben többféle ok és hatás van. Miként az igazság, amely a dolgok léteiben (*existentia*) van, az a legfőbb igazság következménye, úgy ez az oka (ti. okozója) is annak az igazságnak is, amely a gondolatban van, és annak is, amely a kijelentésben (*propositio*) van; s ezen két igazság egyike sem oka az igazságnak.

MFÜ.: Jól érted. Már ebből is megértheted, miképpen bizonyítottam a Monologionomban a beszéd igazsága által azt, hogy a legfőbb igazságnak nincs kezdete vagy vége. Továbbá, midőn mondtam: "mikoron valami nem volt igaz, mert valami jövőbeli vala"²⁵, nem úgy mondtam, mintha ezen beszéd – amely azt állítja, hogy valami jövőbeli – volna kezdet nélkül való, vagy ezen beszéd igazsága Isten lenne; de mivel nem elgondolható, hogy, ha a beszéd ilyen lenne, akkor igazsága nem lenne. Így azáltal, hogy nem értetik, amikor ez az igazság nem lehetett, ha a beszéd ez lenne, amiben létezhetne (*esse*), azon igazság kezdet nélkül [valónak] értendő, amely az első oka ezen igazságnak. Mert hiszen a beszédnek nem mindig lehet igazsága, hacsak oka nem volna mindig oka. Ugyanisnem igaz a beszéd, amely azt mondja, hogy valami jövődől [volna], hacsak nem a valóságban jövődől az a valami; sem nem valami jövőbeli, hacsak nem a legfőbb igazságban van. Hasonlóan értendő az a beszéd is, amely azt mondja, hogy valami elmúlt. Mert ha a beszédből, amennyiben elhangzott, egyetlen értelmére nézve sem hiányozhat majdan az igazság, úgy szükséges, hogy azon igazságnak, amely ennek (ti. beszédnek) a legfőbb oka, nem lehet végesnek érteni (*intelligere*). Ugyanis ezért igaz módon mondják, hogy valami elmúlt, ha ez valóban így van a dologban (*in re*); és azért múlt el valami, mert az így a legfőbb igazságban van. Ennélfogva ha soha nem lehetett igaz, hogy valami jövőbeli, és ha soha nem lehetne igaz, hogy valami múltbeli: így lehetetlen az, hogy a legfőbb igazságnak kezdete volt, vagy hogy vége lesz.

DISC.: Úgy látom, hogy okfejtésedre nincs ellenvetés.

XI. FEJEZET

Az igazság definíciójáról

MFÜ.: Térjünk vissza az igazság fürkészéséhez, amivel elkezdünk.

DISC.: Ez az egész az igazság fürkészéséhez tartozik, ámde térj vissza ahhoz, amelyikhez akarsz.

MŰC.: Mondd csak meg nekem: úgy tűnik neked, hogy van más helyesség (is), azokon kívül, amelyeket áttekintettünk!

MŰC.: Nincs másik ezeken kívül, hacsak nem az, ami a testi dolgokban van, ám az ezektől nagyban különböző, ahogyan a pálca egyenessége.²⁶

DISC.: Miben látod a különbségüket?

MŰC.: Abban, hogy ezt a testi látással tudjuk felismerni, míg amazokat az ész szemlélődése ragadja meg.

MŰC.: Vajon a test ezen egyenessége a tárgy távollétében nem az ésszel érthető (*intelligere*) meg és ismerhető fel? Vagy ha egy jelen nem lévő test vonalának egyenességében kételkednek, bebizonyítható, hogy egyik oldalra sem görbül, nemde az ésszel következtetik, hogy az szükségszerűen egyenes?

DISC.: Csakugyan. Ám ugyanaz, amit az ésszel felfognak, és amit a tárgyban a látással érzékelnek. Ezek pedig csakis a szellem (*mens*) által felfoghatóak.

MŰC.: Így tehát, ha nem csalódom, meghatározhatjuk, hogy az igazság egyedül az elme által felfogható helyesség.

DISC.: Látom, hogy aki ezt mondja, semmiképpen sem téved. Természetesen sem többet sem kevesebbet nem tartalmaz az igazság ezen definíciója, mint amennyi üdvös, mert a helyesség neve mindentől elválasztja azt, amit nem neveznek helyességnak; de hogy egyedül az elmével érzékelhető, az elválasztja a látható egyenességtől.

JEGYZETEK:

¹ A grammatikusról

² Az igazságról

³ A szabad akaratról

⁴ A gonosz bukása

⁵ Vö. Monologion XVIII. fejezet (id. kiad. pp.54–56.).

⁶ Vö. Aristoteles: Categ. n.12.; Boethius: In Categ. Aristot., I.IV. (PL. 64, 285s.)

⁷ accipio = elfogad, felvesz

⁸ Vö. Aristoteles: De interpretatione n.4.; Boethius: In libr. de interpretatione Aristot., ed. prima (PL 64, 311)

⁹ Jn 3,20

¹⁰ Jn 3,21

¹¹ Vö. Aristoteles: De interpretatione, n.13; Boethius: l. c. (379).

¹² Mt 5,10

¹³ 2Kor 5,10

¹⁴ Jn 3,21

¹⁵ Jn 8,44

¹⁶ Ld. a III. fejezet végén.

¹⁷ kell, köteles, tartozik

¹⁸ nem-kell, nem szabad, nem-köteles

¹⁹ képes, lehetősége van valamire

²⁰ nem képes, nem lehet

²¹ opera mala = rossz dolgok

²² actio = cselekvés, aktivitás

²³ passio = elszenvetés

²⁴ percussio = ütés

²⁵ Vö. Monologion XVIII. fejezet (id. kiad. p.55.).

²⁶ reilitudo = helyesség, egyenesség (fizikai értelemben is)

SZENT ANZELM MŰVEI ÉS A SZEKUNDER IRODALOM BIBLIOGRÁFIÁJA

- A lélek párbeszéde Istennel. Szt. Anzelm Proslogionja és elmélkedései. Ford.: Zoltán Veremund. Szt. István Társulat Budapest 1933
- Abelson, R.: Not Necessarily
[in: *Philosophical Review* 70 (1961) pp.67–84.]
- Abraham, W. E.: Is the Concept of Necessary Existence Self-Contradictory?
[in: *Inquiry*, 5 (1962) pp.143–157.]
- Adams, R. M.: Has it been Proved that all Real Existence is Contingent?
[in: *American Philosophical Quarterly* 8 (1971) pp. 284–291.]
- Adams, R. M.: Theories of Actuality
[in: *Nous* 8 (1974) pp.211–231.]
- Adlhoch, B.: Der Gottesbeweis des hl. Anselm.
[in: *Philosophisches Jahrbuch* 8 (1895); 9 (1896); 10 (1897); 16 (1903); 21 (1908)]
- Allen, R.E.: Ontological Argument
[in: *Philosophical Review* 70 (1961) pp.56–66.]
- Allers, R.: Anselm von Canterbury. Leben, Lehre, Werke. Übersetzt, eingeleitet von R. Allers. Wien 1938
- Alquié, E.: La découverte métaphysique de l'homme chez Descartes. Paris 1950.
- Alston, W.P.: The ontological argument revisited.
[in: *Philosophical Review* 69 (1960) pp.452–474.]
- Altrichter, E.: "Fogalom és lét: logikai zsákutca istenhez?"
[in: *Világosság* 1971/11. pp.649–656.]
- Altrichter, E.: "Fogalom és lét: Logikai út istenhez?"
[in: *Világosság* 1970/6. pp.327–334.]
- Analecta Anselmiana. Untersuchungen über Person und Werk Anselms von Canterbury. In Verbindung mit K. Flasch, B. Geyer, R. Klibanski, H. Kohlenberger, C. Ottaviano, R. Roques und R.W. Southern ; herausgegeben von F.S. Schmitt,
Bd. 1. Frankfurt 1969;
Bd. 2. Frankfurt 1970;
Bd. 3. Frankfurt 1972;
Bd. 4/1–2. Frankfurt 1975;
Bd. 5. Frankfurt 1966.
- Anselm's 'Proslogion' with 'A Reply on Behalf of the Fool' and 'The Author's Reply to Gaunilo', trans., with an introduction and philosophical commentary, by M. J. Charlesworth. Oxford Univ. Press, 1965
- Anselm of Canterbury, vol. I, ed. and trans. by Jasper Hopkins and Herbert Richardson SCM London 1974
- Anselm, St.: Basic Writings, trans. by S. N. Deane Open Court, La Salle Ill. 1962²
- Anzelm, Canterbury Szent.: Cur Deus homo?
Levél az ige megtestesüléséről
Miért lett Isten emberré
A Szentlélek származásáról
Ford.: Dér Katalin. Szerk.: Horváth Pál, MTA Filozófiai Intézet, Religio könyvek Budapest 1993
- Anzelm, Canterbury Szent.: Monologion, Proslogion. Ford.: Dér Katalin és Horváth Judit. Szerk.: Horváth Pál, MTA Filozófiai Intézet, Religio könyvek Budapest 1991
- Attfield Robin.: The Lord is God: There is No Other
[in: *Religious Studies* 13 (1977) pp.73–84.]
- Attfield, R.: The Individuality of God
[in: *Sophia* 10 (1971) pp.20–27.]
- Audet, Th. A.: Problématique et structure de Cur deus homo
[in: *Etudes d'histoire littéraire et doctrinale. Publications de L'Institut d'études médiévales*, 13. Montreal 1968]
- Audet, Th. A.: Une source augustinienne de l'argument de Saint Anselme.
[in: E. Gilson, *Philosophe de la Chrétienté. Rencontres*, 30. Paris 1949]
- Austin, J. L.: Sense and Sensibilia. ch. VII. Oxford University Press, 1962
- Baeumker, C.: Der Platonismus im Mittelalter.
[in: *Platonismus in der Philosophie des Mittelalters*, hrsg. von Beierwalters. 1969]
- Baeumker, C.: Witelo, ein philosoph und Naturforscher des 13. Jahrhunderts. Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters, 3/2. Münster 1908.
- Baeumker, Th.: E. Die Lehre Anselms von Canterbury über den Willen und seine Wahlfreiheit. Nach den Quellen dargestellt. Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters, 10/6. Münster 1912.
- Bakk, M.: "Ontológiai istenérv és objektivitás."
[in: *Ember és világ (Tanulmányok a hitről)* pp.92–109. Kriterion, Bukarest 1986]
- Balthasar, N.: Idéalisme anselmien et réalisme thomiste
[in: *Annales de l'Institut Supérieur de Philosophie (Louvain)*, 1 (1912) pp. 431–467.]
- Barlow, E.: The English Church 1066–1154 London 1979
- Barnes, J.: The ontological argument. New Studies in the philosophy of religion. London 1972
- Barnette, R.L.: Anselm and the Fool
[in: *International Philosophical Quarterly* 6 (1975) pp.201–218.]
- Baron, R., L'idée de liberté chez Saint Anselme et Hugues de Saint-Victor.
[in: *Recherches de théologie ancienne et médiévale* 32 (1965)]
- Barth, K.: Church Dogmatics. I, 1; I, 2; II, 1 T. & T. Clark, Edinburgh 1936
- Barth, K.: Die Notwendigkeit der Theologie bei Anselm von Canterbury.
[in: *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 12 (1931)]
- Barth, K.: Fides quaerens intellectum. Anselms Beweis der Existenz Gottes im Zusammenhang seines theologischen Programms. München 1931
- Bassler, W.: Die Kritik des Thomas von Aquin am ontologischen Gottesbeweis (Phil.Diss., Köln 1970).

- Baumer, W.H.: Anselm, Truth and Necessary Being
[in: *Philosophy*, 37 (1962) pp.257–258.]
- Baumer, W.H.: Ontological arguments still fail.
[in: *Monist* 50 (1966)]
- Bayart, J.: The concept of mystery according to Anselm of Canterbury.
[in: *Recherches de théologie ancienne et médiévale* 9 (1937)]
- Beckaert, A.: Une justification platonicienne de l'argument a priori
[in: *Spicilegium Beccense* pp.185–190.]
- Bergenthal, F.: Ist Der "Ontologische Gottesbeweis" Anselms von Canterbury ein Trugschluss?
[in: *Philosophisches Jahrbuch* 59 (1949) pp.155–168.]
- Berlinger, R.: Das höchste Sein. Strukturmomente der Metaphysik des Anselm von Canterbury.
[in: *Tradition und Kritik. Festschrift für R. Zocher*. Stuttgart 1967]
- Berlinger, R.: Zur Sprachmetaphysik des Anselm von Canterbury. Eine spekulative Explikation.
[in: *Analecta Anselmiana*, a.a.O., Bd.5.]
- Betzendörfer, W.: Glauben und Wissen bei Anselm von Canterbury.
[in: *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 48 (1929)]
- Bishop, D. H.: Anselm and his Critics – a Critique
[in: *Journal of Thought* 9 (1974) pp.155–157.]
- Blondel, M.: L'action. Paris 1893
- Blondel, M.: L'Etre et les êtres. Paris 1935
- Blondel, M.: La Pensée. Paris 1935
- Bolberitz, P.: ISTEN, EMBER, VALLÁS a keresztény filozófiai gondolkodás tükrében. Ecclesia, Budapest 1981
- Bouchitté, H.: Le rationalisme chrétien à la fin du XIe siècle. Paris 1842.
- Bouillard, H.: La Preuve de Dieu dans le "Proslogion" et son interprétation par Karl Barth
[in: *Spicilegium Beccense* pp.191–207.]
- Bouwisma, O. K.: Anselm's Argument
[in: *The Nature of Philosophical Enquiry*. ed. J. Bobik, Notre Dame Univ. Press, Indiana 1970. pp.252–293.]
- Böhmer, H.: Kirche und Staat in England und in der Normandie im 11. und 12. Jahrhundert. Leipzig 1899
- Brecher, R.: Pure Objects and the Ontological Argument
[in: *Sophia* 14 (1975) pp.10–18.]
- Brecher, R.: "Greatness" in Anselm's Ontological Argument
[in: *Philosophical Quarterly*, 24 (1974) pp.97–105.]
- Brecher, R.: Anselm's argument. The logic of divine existence. Gower, Blackmore Press, 1985
- Brecher, R.: Aquinas on Anselm
[in: *Philosophical Studies (Eire)*, XXIII (1975) pp.63–66.]
- Brecher, R.: Gremlins and Parodies
[in: *Philosophical Studies (Eire)*, XXX (1982) pp.48–54.]
- Brecher, R.: Hartshorne's Modal Argument for the Existence of God
[in: *Ratio* 17 (1976) pp.140–146.]
- Brechtken, J.: Das unum argumentum des Anselm von Canterbury. Seine Idee und Geschichte und seine Bedeutung für die Gottesfrage von heute.
[in: *Freiburger Zeitschrift für Theologie und Philosophie* 22 (1975)]
- Brooke, Z. N.: The English Church and the Papacy from the conquest to the reign of John. Cambridge 1931 (Reprint 1968); Cambridge–New York 1989³
- Brooke, Z.N.: Lay Investiture and Its Relation to the Conflict of empire and Papacy (1939)
- Brown, P.: St. Thomas doctrine of necessary being.
[in: *Philosophical Review* 73 (1964)]
- Brown, T.P.: Prof. Malcolm on "Anselm's ontological Arguments"
[in: *Analysis* 22 (1961) pp.12–14.]
- Brunner, E.: Questions sur l'interprétation du "Proslogion" par J. Vuillemin.
[in: *Analecta Anselmiana*, a.a.O., Bd. 5.]
- Brunton, J. A.: The Logic of God's Necessary Existence.
[in: *International Philosophical Quarterly* 10 (1970) pp.276–290.]
- Bucher, T.G.: Zur Entwicklung des Ontologischen Beweises nach. 1960
[in: J. Möller: *Der Streit um den Gott der Philosophen*. Düsseldorf 1985 pp.113–139.]
- Buske, Th.: Existenz als Accomodatio des Seins. Der ontologische Gottesbeweis bei Anselm von Canterbury.
[in: *Theologische Zeitschrift* 28 (1972)]
- Bütler, A.: Die Seinslehre des hl. Anselm von Canterbury. Ingebohl 1959
- Caird, E.: Anselm's Argument for the Being of God.
[in: *The Journal of Theological Studies* 1 (1899) pp.23–39.]
- Campbell, R.: Anselm's Background Metaphysics
[in: *Scottish Journal of Theology* 33 (1980) pp.317–343.]
- Campbell, R.: Anselm's Theological Method
[in: *Scottish Journal of Theology* 32 (1979) pp.541–562.]
- Campbell, R.: From belief to understanding. A Study of Anselm's Proslogion argument on the existence of God. Canberra 1976
- Campbell, R.: Real Predicates and "Exists"
[in: *Mind* 83 (1974) pp.95–99.]
- Cantor, N.F.: Church, Kingship and Lay Investiture in England 1089–1135. Princeton 1958
- Cappuyns, M.: (Diskussion mit K. Barth)
[in: *Bulletin de théologie ancienne et médiévale*, 2, Nr. 388.]
- Cappuyns, D. M.: L'argument de S. Anselme
[in: *Récherches de théologie ancienne et médiévale* 6 (1934) pp.313–330.]
- Cargile, J.: The Ontological Argument'
[in: *Philosophy* 50 (1975) pp.69–80.]
- Carlyle, R.W.: History of Medieval Political Theory in the West. 6 vols. (1903–36)
- Carter, W.R.: Plantinga on Existing Necessarily
[in: *Canadian Journal of Philosophy* 6 (1976) pp.95–104.]

- Cattin, Y.: *La preuve de Dieu. Introduction a la lecture du Proslogion de Anselme de Canterbury*. Paris 1986
- Chandler, S.H.: *Some Ontological Arguments*
[in: *Faith and Philosophy* 1993/1. pp.18-32.]
- Chibnall, M.: *The Relations of Saint Anselm with the English Dependencies of the Abbey of Bec 1079-1093*
[in: *Spicilegium Beccense* pp.521-530.]
- Chopra, Y.N.: *Worshipping the Right God*
[in: *Philosophy* 50 (1975) pp.94-96.]
- Christe, W.: *Sola ratione. Zur Begründung der Methode des intellectus fidei bei Anselm von Canterbury*.
[in: *Theologie und Philosophie* 60 (1985) pp.341-375.]
- Church: *Saint Anselm*. London 1937
- Clayton, J.: *Saint Anselm, a Critical Biography*. Milwaukee 1933.
- Coburn, R.C.: *Prof. Malcolm on God*
[in: *Australasian Journal of Philosophy* 41 (1963) pp.153-162.]
- Cock, A.A.: *The Ontological Argument for the Existence of God*
[in: *PAS* 18 (1918) pp.363-384.]
- Collingwood, R. G.: *Philosophical Method*. Oxford Univ. Press 1933
- Copleston, F.C.: *A History of Medieval Philosophy*
London 1972 pp.72-86.
- Copleston, F.C.: *A History of Philosophy Vol. II*. London 1959 pp.156-166.
- Cosgrove, M.R.: *Thomas Aquinas on Anselm's Argument*
[in: *Review of Metaphysics* 27 (1974) pp.513-530.]
- Crocker, S.F.: *The Ontological Significance of Anselm's "Proslogion"*
[in: *The Modern Schoolman* 50 (1972) pp.33-56.]
- Daher, A.: *God and Factual Necessity*
[in: *Religious Studies* 6 (1970) pp.23-39.]
- Daniels, A.: *Quellenbeitrügen zur Geschichte der Gottesbeweise im dreizehnten Jahrhundert, mit besonderer Berücksichtigung des Arguments im Proslogion des hl. Anselm. Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters, 8/1-2*. Münster 1909
- Davies, A.E.: *The Problem of Truth and Existence as Treated by Anselm*
[in: *PAS* 20 (1920) pp.167-190.]
- Davis, S.T.: *Anselm and Gaunilo on the "Lost Island"*
[in: *Southern Journal of Philosophy* 13 (1975) pp.435-448.]
- Davis, S.T.: *Anselm and Question-Begging: A Reply to W. Rowe*
[in: *International Journal for Philosophy of Religion* 7 (1976) pp.448-457.]
- Davis, S.T.: *Does the Ontological Argument Beg the Question?*
[in: *International Journal for Philosophy of Religion* 7 (1976) pp.433-442.]
- Dempf, A.: *Sacrum Imperium*. 2. Aufl. Darmstadt 1954
- Dér, K.: *Ontológiai Istenérv?*
[in: *Canterbury Szent Anzelm: Monologion Proslogion* pp.261-277. Budapest 1991]
- Devine, Ph.E.: *The Perfect Island, The Devil and Existent Unicorns*
[in: *American Philosophical Quarterly* 12 (1975) pp.255-260.]
- Devine, Ph.E.: *Does St. Anselm Beg the Question?*
[in: *Philosophy* 50 (1975) pp.271-281.]
- Devine, Ph.E.: *The Real Significance of the Ontological Argument*
[in: *Religious Studies* 11 (1975) pp.97-116.]
- Duncan, R.: *Analogy and the Ontological Argument*
[in: *New Scholasticism* 54 (1980) pp.25-33.]
- Durrant, M.: *Theology and Intelligibility*. RKP, London 1973
- Durrant, M.: *The Logical Status of God*. Macmillan London 1973
- Dyrolf, A.: *Der Ontologische Gottesbeweis des hl. Anselm in der Scholastik. Probleme der Gotteserkenntnis*. Münster 1925
- Eadmeri *Historia Novorum in Anglia, et Opuscula duo de vita Sancti Anselmi et quibusdam miraculis eius*, edited from manuscripts in the Library of Corpus Christi College, Cambridge by M. Rule, *Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores*. London 1884
- Ehler, S.Z.-Morrall, J.B. (eds.): *Church and State through the Centuries* (1954)
- Ellis, J.T.: *Anti-Papal Legislation in Medieval England 1066-1377* (1930)
- Elton, W.: *On Harsthorne's formulation of the ontological argument*.
[in: *Philosophical Review* 54 (1945) pp.63-65.]
- Enslin, H.: *Der ontologische Gottesbeweis bei Anselm von Canterbury. Der ursprüngliche Sinn und die Stringenz, nachgewiesen durch eine Kritik der wichtigsten Beurteilungen seit Kant (Theol. Diss., Kiel 1968)*.
- Enslin, H.: *Die traditionelle Veränderung des ontologischen Arguments*.
[in: *Analecta Anselmiana, a. a. O., Bd. 4/1.*]
- Enslin, H.: *Der ontologische Gottesbeweis bei Anselm von Canterbury und Karl Barth*.
[in: *Neue Zeitschrift für systematische Theologie und Religionsphilosophie* 11 (1969)]
- Evans, G. R.: *The "secure technician": varieties of paradox in the writing of Saint Anselm*
[in: *Vivarium* 13:1 (1975) pp.1-21.]
- Evans, G.R.: *Anselm and Talking about God*. Oxford Univ. Press 1978
- Evans, G.R.: *A concordance to the Works of St. Anselm*. Millwood-New York 1984
- Ferencz, S.: *"Schöpfung der Sprache" oder "Sprache der Schöpfung" ?*
[in: *Zeichen Sprache, Bewusstsein* (J. Bernard, K. Neumer Hg.) Wien 1994 pp.71-85.]
- Ferencz, S.: *Canterbury Szent Anzelm*
[in: *Canterbury Szent Anzelm: Monologion Proslogion* pp.199-260. Budapest 1991]
- Findlay, J. N.: *Can God's existence be disproved?*
[in: *Mind* 57 (1948); et in: *New Essay in Philosophical Theology*, ed. by A. Flew and A. McIntyre. London 1958]

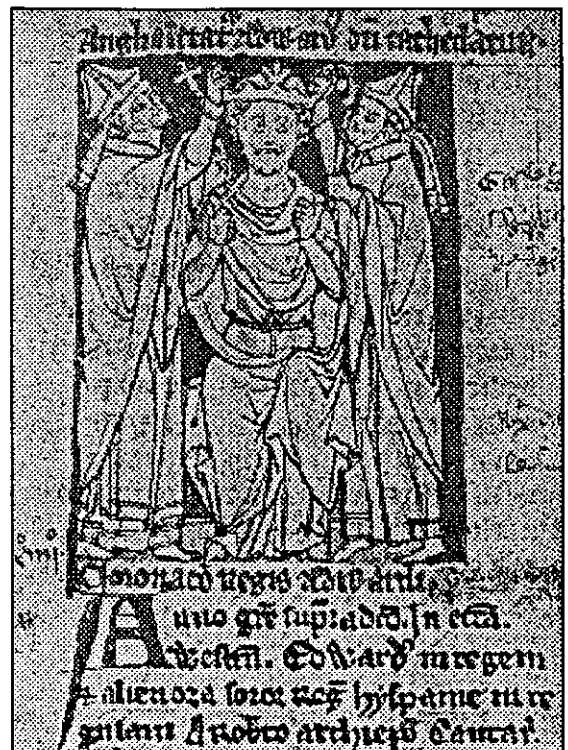
- Fischer, J.: Die Erkenntnislehre Anselms von Canterbury. Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters, Bd. 10/3. Münster 1911.
- Flasch K.: Anselm von Canterbury.
[in: O. Höffe: Klassiker der Philosophie, München 1981¹, 1985² pp.177–197.]
- Flasch K.: Die Beurteilung des Anselmianischen Arguments bei Thomas von Aquin.
[in: *Analecta Anselmiana*, a. a. O., Bd. 4/1.]
- Flasch, K.: Der Philosophische Ansatz des Anselm von Canterbury im Monologion und sein Verhältnis zum augustinischen Neoplatonismus.
[in: *Analecta Anselmiana*, a.a.O., Bd.2,1.]
- Flasch, K.: Zum Begriff der Wahrheit bei Anselm von Canterbury.
[in: *Philosophisches Jahrbuch* 72 (1965)]
- Franklin, R.L.: Necessary Being
[in: *Australasian Journal of Philosophy* 35 (1957) pp.97–100.]
- Fröhlich, W.: Die bischöflichen Kollegen Erzbischof Anselms von Canterbury. Dissert. München 1971.
- Gale, C.S.: Sint Against Simoniac: A Tract of Ecclesiastical Reform Attributed to Anselm of Canterbury
[in: *The Journal of Religions History* 1993/6. pp.290–296.]
- Gaspard, J.: On the Existence of a Necessary Being
[in: *Journal of Philosophy* 31 (1934) pp.5–14.]
- Geach, Peter.: God and the Soul. RKP, London 1969
- Gilson, E.: Being and Some Philosophers. Pontifical Institute of Medieval Studies, Toronto 1952²
- Gilson, E.: God and Philosophy. Yale Univ. Press, New Haven 1944
- Gilson, E.: La philosophie au Moyen Age des origines patristiques a la fin du XIVe siècle. Paris 1952²
- Gilson, E.: Sens et nature de l'argument de S. Anselme.
[in: *Archives d'histoire et littéraire du Moyen Age* 9 (1934) pp.5–51.]
- Gombocz, W. L.: Anselm von Canterbury. Ein Forschungsbericht über die Anselm-Renaissance seit.
[in: *Philosophisches Jahrbuch* 87 (1980) pp.109–134.]
- Gombocz, W. L.: Über El Zur Semantik des Existenzprädikates und des ontologischen Arguments für gottes Existenz von Anselm von Canterbury. Univ. Graz, Vienna 1974.
- Gombocz, W. L.: Zu neueren Beiträgen zur Interpretation von Anselms Proslogion.
[in: *Slazburger Jahrbuch für Philosophie* 20 (1975)]
- Gombocz, W. L.: Zur Zwei-Argumenten-Hypothese bezüglich Anselms Proslogion.
[in: *Analecta Anselmiana*, a. a. O., Bd. 5.]
- Gombocz, W.L.: St. Anselm's Disproof of the Devil's Existence. A Counter Argument Against Haight and Richman
[in: *Ratio*, 15 (1973) pp.334–337.]
- Gombocz, W.L.: St. Anselm's Two Devils But One God
[in: *Ratio* 20 (1978) pp.142–146.]
- Grabmann, M.: Die Geschichte der Scholastischen Methode. Bd. I: Die scholastische Methode von ihren ersten Anfängen in der Väterliteratur bis zum Beginn des 12. Jahrhunderts. Freiburg 1909
- Grant G. K.: 'The Ontological Disproof of the Devil'
[in: *Analysis* 17 (1957) pp.71–72.]
- Grim, P.: Plantinga's God and Other Monstrosities
[in: *Religious Studies* 15 (1979) pp.91–97.]
- Grünwald, G.: Die Geschichte der Gottesbeweise im Mittelalter bis zum Ausgang der Hochscholastik. Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters, 6/3. Münster 1907.
- Haight, D.–Haight, M.: An Ontological Argument for the Devil
[in: *The Monist* 54 (1970) pp.218–220.]
- Hardin, C.L.: An Empirical Refutation of the Ontological Argument
[in: *Analysis* 22 (1961) pp.10–12.]
- Hartford, R. R.: Fides Quaerens Intellectum
[in: *Hermathena* 74 (1949) pp.1–8.]
- Hartshorne, Ch.: (Diskussion zu "The logic", a. a. O.)
[in: *Review of Metaphysics* 17 (1964)]
- Hartshorne, Ch.: A Natural Theology for Our Time. Open Court, La Salle, Ill. 1967
- Hartshorne, Ch.: Anselm's discovery: a re-examination of the ontological proof of God's existence. Illinois 1965.
- Hartshorne, Ch.: John Hick on Logical and Ontological Necessity
[in: *Religious Studies* 18 (1977) pp.73–84.]
- Hartshorne, Ch.: Man's vision of God and the logic of theism. Chicago 1941.
- Hartshorne, Ch.: Necessity
[in: *Review of Metaphysics* 21 (1967) pp.290–309.]
- Hartshorne, Ch.: Rationale of the ontological proof.
[in: *Theology today* 20 (1963) pp.278–283.]
- Hartshorne, Ch.: The formal validity and real significance of the ontological argument.
[in: *Philosophical Review* 53 (1944) pp.225–245.]
- Hartshorne, Ch.: The Idea of God...Literal or Analogical
[in: *The Christian Scholar* (1956) pp.131–136.]
- Hartshorne, Ch.: The logic of perfection and other essays in Neoclassical Metaphysics. Illinois 1962.
- Hartshorne, Ch.: The logic of the ontological argument.
[in: *Journal of Philosophy* 58 (1961) pp.471–473.]
- Hartshorne, Ch.: What did Anselm discover?
[in: *Union Seminary Quarterly Review* 7 (1962)]
- Hartshorne, Ch.: How Some Speak and Yet Do Not Speak of God
[in: *Philosophy and Phenomenological Research* 22 (1961) pp.274–276.]
- Hayen, A.: Anselme et Thomas. La Vraie nature de la théologie et sa portée apostolique
[in: *Spicilegium Beccense*]
- Heinzmann, R.: Anselm von Canterbury.
[in: K.H. Weger–Kl. Bossong: Argumente für Gott. pp.20–32. Freiburg 1987]
- Henle, P.: Uses of ontological argument.
[in: *Philosophical Review* 70 (1961) pp.102–109.]
- Henrich, D.: Der ontologische Gottesbeweis. Sein Problem und seine Geschichte in der Neuzeit. Tübingen 1967.

- Henry, D. P.: St. Anselm's Nonsense
[in: *Mind* 72 (1963) pp.51–60.]
- Henry, D. P.: Proslogion Chapter III.
[in: *Analecta Anselmiana*, a. a. O., Bd. I. pp.101–105.]
- Henry, D. P.: St. Anselm's "De Grammatico." The historical-logical dimensions of a dialogue of St. Anselm.
Dordrecht 1974.
- Henry, D. P.: The "De Grammatico" of St. Anselm. The Theory of Paronymy. Notre Dame University Press 1964.
- Henry, D. P.: The logic of St. Anselm. Oxford 1967.
- Henry, D. P.: The Proslogion proofs.
[in: *Philosophical Quarterly* 5 (1955) pp.147–151.]
- Henry, D. P.: The scope of the logic of St. Anselm. In: *L'homme et son destin d'après les penseurs du Moyen Age. Actes du premier congrès internationale de philosophie médiévale*. Louvain 28.8–4.9.1958. Louvain 1960
- Henry, D. P.: Was St. Anselm Really a Realist?
[in: *Ratio* 5 (1963) pp.181–189.]
- Henry, D.P.: Medieval Logic and Metaphysics. Hutchinson, London 1972
- Hick, J.–McGill, A.C. (eds., intr.): The many-faced argument. Recent Studies on the ontological argument for the existence of God. New York 1967.
- Hick, J. (ed.): Faith and the Philosophers. Macmillan, London 1966
- Hick, J.: A critique of the "second argument".
[in: *The many-faced argument* pp.341–356.]
- Hick, J.: Arguments for the existence of God. London 1970.
- Hick, J.: God as necessary being.
[in: *Journal of Religion* 57 (1960) pp.725–734.]
- Hick, J.: Necessary Being'
[in: *Scottish Journal of Theology* 14 (1961) pp.353–369.]
- Hochberg, H.: St.-Anselm's Ontological Argument and Russell's Theory of Descriptions
[in: *The New Scholasticism* 33 (1959) pp.319–330.]
- Hopkins, J.: A Companion to the Study of St. Anselm. Univ. of Minnesota, Minneapolis 1972
- Hopkins, J.: Anselm's debate with Gaunilo.
[in: *Analecta Anselmiana*, a. a. O., Bd. 5.]
- Hopkins, J.: On Understanding and Preunderstanding St. Anselm
[in: *The New Scholasticism* 52 (1978) pp.243–260.]
- Horgan, J.: L'abstraction de l'être
[in: *Révue néo-scholastique de philosophie* (1939) pp.161–181.]
- Huggett, W.J.: The "Proslogion" Proof Re-examined
[in: *Indian Journal of Philosophy* (1960–1) pp.193–202.]
- Humber, J.: Causal Necessity and the Ontological Argument
[in: *Religious Studies* 10 (1974) pp.291–300.]
- Hutchings, P.A.: Necessary Being
[in: *Australasian Journal of Philosophy* 35 (1957) pp.201–206.]
- Hutchings, P.A.: Necessary Being and Some types of Tautology
[in: *Philosophy* 39 (1964) pp.1–17.]
- Johnson, O.A.: God and St. Anselm
[in: *Journal of Religion* 45 (1965) pp.326–334.]
- Kenny, A.: Necessary Being
[in: *Sophia* 1 (1962) pp.1–8.]
- Kienzler, K.: Glauben und Denken bei Anselm von Canterbury. Herder, Freiburg im Br., Basel, Wien 1981.
- Kimmerle, H.: Die Gottesbeweise Anselms von Canterbury. Ihre Voraussetzungen und ihre Bedeutung für die philosophische Theologie 'Phil. Diss., Berlin 1961.
- King-Farlow, J.: Existence and Proving Gods
[in: *Darshana*, 1 (1961) pp.46–58.]
- Kiteley, M.: Existence and the Ontological Argument
[in: *Philosophy and Phenomenological Research* 18 (1958) pp.533–534.]
- Klemm, Th.: Der englische Investiturstreit unter Heinrich I. Dissert. Leipzig 1880
- Klima, Gy.: "Szent Anselm és az ontológiai istenérv - Részletek Szent Anselm Proslogionjából."
[in: *Világosság* 1983/12. Melléklet.]
- Klima, Gy.: Saint Anselm's Proof: A Problem of Reference, Intentional Identify And Mutual Understanding (manuscript, Yale Univ.)
- Koch, J.: Augustinischer und dionysischer Neuplatonismus und das Mittelalter.
[in: *Kant-Studien* 48 (1956/57)]
- Kohlenberger, H.: Dialogisches Denken bei Anselm von Canterbury.
[in: *Salzburger Jahrbuch für Philosophie* 14 (970)]
- Kohlenberger, H.: Similitudo und Ratio. Überlegungen zur Methode bei Anselm von Canterbury. Münchener philosophische Forschungen, 4. Bonn 1972.
- Kohlenberger, H.: Sola ratione, Teleologie, rechtsmetaphorik. Ein anselmianisches Thema.
[in: *Sola ratione*]
- Kohlenberger, H.: Zur Metaphysik des Visuellen bei Anselm von Canterbury.
[in: *Analecta Anselmiana*, Bd. 1.]
- Kolping, A.: Anselms Proslogions Beweis der Existenz Gottes in Zusammenhang seines spekulativen Programms "Fides quaerens intellectum". Bonn 1939
- Kopper, J.: Reflexion und Raisonement in ontologischen Gottesbeweise. Köln 1962
- Koyré, A.: L' Idée de Dieu dans la Philosophie de St. Anselme. J. Vrin, Paris 1923
- Kuhlmann, G.: Zu Karl Barths Anselmbuch
[in: *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 13 (1932) pp.269–281.]
- Kühár, E.: Szt. Anselm istentana. Pannonhalmi Szemle 1933.
- La Croix, R. R.: Malcolm's Proslogion III argument.
[in: *Sophia* 11 (1972)]
- La Croix, R. R.: Proslogion II and III. A third interpretation of Anselm's argument. E. J. Brill, Leiden 1972.
- Lewis, D.: Anselm and Actuality
[in: *Nous* 4 (1970) pp.175–188.]
- Leyser, K.: England and the Empire in the Early 12th Century
[in: *Transaction of the Royal Historical Society* 5th ser. vol. 10 (1960)]
- Liebermann, E.: Anselm von Canterbury und Hugo von Lyon. Historische Ansätze, dem Andenken von Georg Waitz. Hannover 1886

- Malcolm, N.: Anselm's ontological arguments.
[in: *Philosophical Review* 19 (1960) pp.41–62.]
- Malcolm, N.: *Knowledge and Certainty*. New Jersey 1963,
and
[in: 'The many-faced argument, a. a. O.]
- Mann, W.: *The Ontological Presuppositions of the
Ontological Argument*
[in: *Review of Metaphysics* 25 (1972) pp.260–277.]
- Marenborn, J.: *Early Medieval Philosophy (480–1150)*
London 1983 pp.90–110.
- Marion, J.-L.: *Is the Ontological Argument Ontological? The
Argument Accordy to Anselm and Its Metaphysical
Interpretation Accotding to Kant*
[in: *Journal of the History of Philosophy* 1992/4
pp.201–218.]
- Mascall, E.: *Faith and Reason: Anselm and Aquinas*
[in: *Journal of Theological Studies* 14 (1963).
pp.67–90.]
- Mason, J. F. A.: *Saint Anselm's Relations with Laymen:
Selected Letters*
[in: *Spicilegium Beccense* pp.547–560.]
- Matthews, G.: *On Conceivability in Anselm and Malcolm*
[in: *Philosophical Review* 70 (1961) pp.110–111.]
- McGuire, B. P.: *Love, Friendship and Sex in the Eleventh
Century: the experience of Anselm*
[in: *Studia Theologica* 28: 2 (1974) pp.111–152.]
- McIlwain, Ch.: *Growth of Political Thought in the West*
(1932)
- McIntyre, J.: *St. Anselm and His Critics*. Oliver & Boyd,
Edinburgh 1954
- McIntyre, J.: *The System of St. Anselm's Theology*
[in: *Spicilegium Beccense*]
- McKeon, R. (ed., trans.): *Dialogue on Truth*.
[in: *Selections from Medieval Philosophers*. Charles
Scribner's Sons, N.Y. 1929]
- Miethe T.L.: *The Ontological Argument: A Research
Bibliography*
[in: *The Modern Schoolman* 54 (1977) pp.148–166.]
- Migne, J.-P.: *Patrologia Latina*. Paris 1844–1855 Vol. 158:
pp.1059–1208; Vol. 159: pp.9–272.
- Miller, P.J.W.: *The Ontological Argument for God*
[in: *The Personalist* 42 (1961) pp 337–351.]
- Miller, R.G.: *The Ontological Argument in St. Anselm and
Descartes*
[in: *The Modern Schoolman* 32 (1955) pp.341–349.,
and 33 (1956) pp.31–38.]
- Mohr, W.: *Anselm von Canterbury als Reformator und Seine
Auswirkung auf die Entwicklung der Gewaltenfrage in
England*
[in: *Analecta Anselmiana* 4:2 (1975) pp.223–312.]
- Nagy, B.: *Canterbury Anselmus satisfactio-elmélete "Cur
Deus homo" c. műve alapján. Dogmatörténeti tanul-
mány. Sárospatak 1908.*
- Nasser, A.G.: *Factual and Logical Necessity and the
Ontological Argument*
[in: *International Philosophical Quarterly* 11 (1971)
pp.388–402.]
- Nelson, J.O.: *Modal Logic and the Ontological Proof of
God's Existence*
[in: *Review of Metaphysics* 16 (1963) pp.235–242.]
- O' Gorman, F.P.: *Yet Another Look at the Ontological
Argument*
[in: *Philosophical Studies (Eire)* XXIII. (1975)
pp.49–62.]
- Oakes, R.: *The Second Ontological Argument and Existence-
Simpliciter*
[in: *International Journal for Philosophy of Religion* 6
(1975) pp.180–184.]
- Pailin, D. A.: *An Introductory Survey of Ch. Hartshorne's
Work on the Ontological Argument*
[in: *Analecta Anselmiana* pp.195–221.]
- Penelhum, T.: *Divine Necessity*
[in: *Mind* 69 (1960) pp.175–186.]
- Penelhum, T.: *On the Second Ontological Argument*
[in: *Philosophical Review* 70 (1961) pp.85–89.]
- Phelan, P.: *The Wisdom of St. Anselm*. Archabbey Press,
Latrobe, Pa. 1960
- Phillips, D. Z.: *Faith and Philosophical Inquiry*. RKP, London
1970
- Plantinga, A. (ed.): *The ontological argument from St.
Anselm to contemporary philosophers*. New York
1965.
- Plantinga, A. (ed.): *The ontological argument*. Macmillan
London 1968.
- Plantinga, A.: *A Valid Ontological Argument?*
[in: *Philosophical Review* 70 (1961) pp. 98–101.]
- Plantinga, A.: *Existence, Necessity, and God*
[in: *New Scholasticism*, 50 (1976) pp.61–72.]
- Plantinga, A.: *God and Other Minds*. Cornell Univ. Press,
Ithaca 1967
- Plantinga, A.: *God, Freedom, and Evil*. Harper and Row,
N.Y. 1974
- Plantinga, A.: *Necessary being*
[in: *Faith and Philosophy*. Minnesota 1964.]
- Plantinga, A.: *The Nature of necessity*. Oxford 1974.
- Potter, V. G.: *Karl Barth and the ontological argument*.
[in: *Journal of Religion* 45 (1965)]
- Prior, A.: *Is Necessary Existence Possible?*
[in: *Philosophy and Phenomenological Research* 15
(1955) pp.545–547.]
- Pucetti R.: *The Concept of God*
[in: *Philosophical Quarterly* 14 (1964) pp.237–245.]
- Purtill R.L.: *Three Ontological Arguments*
[in: *International Journal for Philosophy of Religion* 6
(1975) pp.102–110.]
- Purtill, R.L.: *Hartshorne's Modal Proof*
[in: *Journal of Philosophy* 63 (1966) pp.397–409.]
- Purtill, R.L.: *Plantinga, Necessity and God*
[in: *New Scholasticism*, 50 (1976) pp.46–60.]
- Quine, W.V.O.: *On What There Is*. Reprinted in W. V. O.
Quine: *From A Logical Point of View* (Harvard Univ.
Press, Cambridge, Mass. 1953)
- Rabinowicz, W.: *An Alleged New Refutation of St Anselm's
Argument*
[in: *Ratio* 20 (1978) pp.149–150.]
- Resnick, L.: *A Logical Refutation of Mr. Hardin s Argument*
[in: *Analysis* 22 (1961) pp.90–91.]

- Richardson C.C.: The Strange Fascination of the Ontological Argument
[in: Union Seminary Quarterly Review 18 (1962) pp.1–21.]
- Richman, R.J.: A Serious Look at the Ontological Argument
[in: Ratio 18 (1976). pp.85–89.]
- Richman, R.J.: The Devil and Dr. Waldman
[in: Philosophical Studies 11 (1960) pp.78–80.]
- Richman, R.J.: The Ontological Proof of the Devil
[in: Philosophical Studies 9 (1958) pp.63–64.]
- Rigg, J. M.: St. Anselm of Canterbury. London 1896
- Rohls, J.: Theologie und Metaphysik. Der ontologische Gottesbeweis und seine Kritiker. Gütersloh 1987
- Ross, J. E.: God and "Logical Necessity"
[in: Philosophical Quarterly 11 (1961) pp.22–27.]
- Ross, J. E.: Logically Necessary Existential Statements
[in: Journal of Philosophy 58 (1961) pp.253–262.]
- Rowe, W.L.: Comments on professor Davis, "Does the Ontological Argument Beg the Question?"
[in: International Journal for Philosophy of Religion 7 (1976) pp.443–447.]
- Rowe, W.L.: The Ontological Argument and Question-Begging
[in: International Journal for Philosophy of Religion 7 (1976) pp.425–432.]
- Rule, M.: The life and times of Saint Anselm, archbishop of Canterbury and primate of the Britains. 2 Bde. London 1883.
- Samuel, O.: Der Ontologische Gottesbeweis bei Karl Barth, Immanuel Kant, und Anselm von Canterbury
[in: Theologische Blätter 14 (1935) pp.141–153.]
- Samuelson, N.: On Proving God's Existence
[in: Judaism 16 (1967) pp.21–36.]
- Schmitt, F. S.: Anselm von Canterbury. Cur deus homo. Warum Gott Mensch geworden. Lateinisch und Deutsch. Besorgt und übersetzt von F. S. Schmitt. München 1956.
- Schmitt, F. S.: Anselm von Canterbury. De Veritate. Lateinisch–Deutsche Ausgabe. Stuttgart 1966.
- Schmitt, F. S.: Anselm von Canterbury. Monologion. Lateinisch–Deutsche Ausgabe. Stuttgart 1962.
- Schmitt, F. S.: Anselm von Canterbury. Proslogion. Lateinisch–Deutsche Ausgabe. Stuttgart 1964.
- Schmitt, F. S.: Der ontologische Gottesbeweis und Anselm.
[in: Analecta Anselmiana, a. a. O., Bd. 3.]
- Schmitt, F. S.: Ein neues, unvollendetes werk des hl. Anselm von Canterbury. Herausgeben und untersucht von F. S. Schmitt. Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters, 33/3 Münster 1936.
- Schmitt, F. S.: Zur Chronologie der Werke des hl. Anselm von Canterbury.
[in: Revue bénédictine 44 (1932)]
- Schmitt, F. S.: Zur Überlieferung der Korrespondenz Anselms von Canterbury.
[in: Revue bénédictine 43 (1931)]
- Schmitt, F.S.: Die echten und unechten Stücke der Korrespondenz des hl. Anselm von Canterbury
[in: Revue Bénédictine 65 (1955) pp.218–227.]
- Schmitt, F.S.: Sancti Anselmi Cantuariensis archiepiscopi opera omnia. Vol I–VI. Seckau–Rom–Edinburgh 1938–1961
- Schnitz, M.: Der englische Investiturstreit. Innsbruck 1884
- Schulreider, G.: An Introduction to Anselm's Argument. Temple Univ. Press: Philadelphia 1978
- Schulreider, G.: The Identity of Anselm's Argument
[in: The Modern Schoolman 54 (1977) pp.345–361.]
- Schurr, A.: Die Begründung der Philosophie durch Anselm von Canterbury. Eine Erörterung des ontologischen Gottesbeweises. Stuttgart 1966
- Schütz, A.: Az istenbizonyítás logikája.
[in: Hittudományi Folyóirat 1913.]
- Shaffer, J.: Existence, Predication, and the Ontological Argument
[in: Mind 71 (1962) pp.307–325.]
- Sheldon, W.H.: Necessary Truths and the Necessary Being
[in: Journal of Philosophy 26 (1929) pp.197–209.]
- Shofner, D.: Anselm Revisited. A Study of the Role of the Ontological Argument. Leiden 1974
- Smart, H.R.: Anselm's Ontological Argument: Rationalistic or Apologetic?
[in: Review of Metaphysics 3 (1949) pp.161–166.]
- Sola ratione. Anselm Studien für Dr. h. c. F. S. Schmitt zum 75. Geburtstag am 20. Dezember 1969.
[in: Verbindung mit B. Geyer und A. Hufnagel hrsg. von H. Kohlenberger. Stuttgart 1970.]
- Southern, R.W.(ed.): The Life of St. Anselm by Eadmer (Latin and English). Oxford Univ. Press. 1962
- Southern, R.W.–Schmitt, F.S.: Memorials of St. Anselm. Auctores Britannici Medii Aevi I. London 1969
- Southern, R.W.: A study of Monastic Life and Thought (1059–1130).
- Southern, R.W.: Anselm and Gilbert Crispin, Abbot of Westminster
[in: Medieval Renaissance Studies 2 (1950) pp.88–91.]
- Southern, R.W.: Making of the Middle Ages (1953)
- Southern, R.W.: Platonism, scholastic method, and the School of Chartres Univ. Reading 1978
- Southern, R.W.: Saint Anselm and his Biographer. Cambridge Univ. Press. 1963
- Southern, R.W.: St. Anselm and his English Pupils
[in: Medieval Renaissance Studies 1 (1941) pp.766–767.]
- Söhngen, G.: Die Einheit der Theologie in Anselms Proslogion.
[in: ders., Die Einheit in der Theologie. München 1952 pp.24–62.]
- Spicilegium Beccense I. Congrès international du IXe centenaire de l'arrivée d'Anselme au Bec. Paris 1959.
- Stevenson, W. H.: An inedited charter of Henry I, 1101.
[in: The English Historical Review 21 (1906)]
- Stolz, A.: "Vere esse" im "Proslogion" des hl. Anselm.
[in: Scholastik 9 (1934) pp.400–409.]
- Stolz, A.: Anselm von Canterbury. Sein Leben, seine Bedeutung, seine Hauptwerke. München 1937.
- Stolz, A.: Das "Proslogion" des hl. Anselm.
[in: Revue Bénédictine 47 (1935) pp.331–347.]
- Stolz, A.: Zur Theologie Anselms im "Proslogion".
[in: Catholica 1 (1933) pp.1–24.]

- Thorrance, Th. F.: The Ethical Implications of Anselm's De Veritate
[in: Theologische Zeitschrift 24 (1968) pp.309–319.]
- Tillich, P.: The Two Types of Philosophy of Religion
[in: Paul Tillich, Theology of Culture. Oxford Univ. Press, N.Y. 1959 pp.10–29.]
- Tillmann, H.: Die Päpstlichen Legaten in England bis zur Beendings der Legation Gualas (1218) Dissert. Bonn 1926.
- Toohy, J.J.: The Term "Being"
[in: The New Scholasticism 16 (1942) pp.107–129.]
- Trikál, J.: Szt. Anselm. Religio 1909.
- Turay, A.: Istent kereső filozófusok. Szent István Társulat, Budapest 1990.
- Turay, A.: Az ontológia istenérv.
[in: G. Neubauer I., Könczei Gy., H. Erharter: Köszöntő Nyíri Tamás 70. születésnapjára Budapest 1990 pp.431–439.]
- Ubbelohde, K. F.: Glaube und vernunft bei Anselm von Canterbury. Eine Studie zur Genese systematischer Philosophie und Theologie und zum Verständnis von "Theologia" und "Philosophia" zwischen Patristik und Frühscholastik. (Theol. Diss., Göttingen 1969.)
- Vaughn, S.N.: Saint Anselm of Bec and Robert of Meulan: the innocence of the dove and wisdom of the serpent. Berkeley U.C. Press 1987
- Vaughn, S.N.: St. Anselm of Canterbury: the philosopher-saint as politician
[in: Journal of Medieval History 1:3 (1975) pp.279–306.]
- Vergnes, J.: Les sources de l'argument de saint Anselme
[in: Revue des Sciences Religieuses 4 (1924) pp.576–579.]
- Victor, J.: Canterbury Anselmus relizmus. Budapest 1924.
- Vuillemin, J.: Id quo nihil maius cogitari potest. Über die innere Möglichkeit eines rationalen Gottesbegriffs.
[in: Archiv für Geschichte der Philosophie 53 (1971) pp.279–299.]
- Vuillemin, J.: Le Dieu d'Anselme et les apparences de la raison. Paris 1971.
- Wainwright, W. J.: On an Alleged Incoherence in Anselm's Argument: A Reply to Robert Richman
[in: Ratio 20 (1978) pp.147–148.]
- Wainwright, W. J.: Philosophy of Religion: An Annotated Bibliography of Twentieth-Century Writings in English. New York-London 1978.
- Waldman, Th.: A Comment Upon the Ontological Proof of the Devil
[in: Philosophical Studies 10 (1959), pp.59–60.]
- Walker, W.: History of the Christian Church. rev. ed. (1959)
- Warnach, V.: Wort und Wirklichkeit bei Anselm von Canterbury.
[in: Salzburger Jahrbuch für Philosophie 5/6 (1961/62)]
- Warnach, V.: Zum Argument im Proslogion Anselms von Canterbury.
[in: Einsicht und Glaube. Festschrift für G. Söhngen, hrsg. von J. Ratzinger und H. Fries. Freiburg 1962.]
- Webb, C.C.J.: Anselm's Ontological Argument for the Existence of God
[in: PAS 3 (1896) pp.25–43.]
- Webb, C.C.J.: Studies in the History of Natural Theology. Oxford Univ. Press, 1970
- Werner, Ch.G.: The Ontological Argument for the Existence of God
[in: The Personalist 46 (1965) pp.269–283.]
- Wolz, H.G.: The Function of Faith in the Ontological Argument
[in: Proceedings of the American Catholic Philosophical Association 25 (1951) pp.151–163.]
- Yolton, J.W.: Prof. Malcolm on St. Anselm, Belief, and Existence
[in: Philosophy 36 (1961) pp.367–370.]
- Young, J.M.: The Ontological Argument and the Concept of Substance
[in: American Philosophical Quarterly 11 (1974) pp.181–191.]
- Zabeeh, F.: Category-Mistake
[in: Philosophy and Phenomenological Research 22 (1961) pp.277–279.]
- Zabeeh, F.: On Necessary Existence
[in: Indian Journal of Philosophy 3 (1962) pp.227–233.]
- Zabeeh, F.: Ontological Argument and How and Why Some Speak of God
[in: Philosophy and Phenomenological Research 22 (1961) pp.206–215.]
- Ziff, P.: About God
[in: Religious Experience and Truth (ed. Sidney Hook) Edinburgh 1962]
- Zimmermann, K.: Anselm von Canterbury. Der ontologische Gottesbeweis und das Problem der metaphysischen Erkenntnis.
[in: Miscellanea Mediaevalia 2: Die Metaphysik im Mittelalter. Berlin 1963]
- Zoltán, Veremund.: Szent Anselm. Szent István Könyvek, Budapest 1934.

FOLYÓIRATSZEMLE

1994. november - 1995. március

A válogatás az alábbi folyóiratok alapján készült:

AETAS, ALFÖLD, ANTIK TANULMÁNYOK, BUKSZ, CAFÉ BABEL, CONFESSIO, ÉLETÜNK, EGYHÁZFÓRUM, ESZMÉLET, EXISTENTIA, EX-SYMPOSION, GOND, HATÁR, HELIKON, HITEL, HOLMI, HOLNAP, IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK, IRODALOMTÖRTÉNET, JELENKOR, KALLIGRAM, KELLÉK, 2000, KORTÁRS, KÖNYVSZEMLE, KRITIKA, KÜLÖNBség, LÉTÜNK, LIGET, LITERATURA, MAGYAR FILOZÓFIAI SZEMLE, MAGYAR LETTRE INTERNATIONALE, MAGYAR MŰHELY, MAGYAR TUDOMÁNY, MAGYAR NAPLÓ, MÉRLEG, MFT-HÍREK, MOZGÓ VILÁG, MÚLT ÉS JÖVŐ, MŰHELY, NAGYVILÁG, NAPPALI HÁZ, ŐSHAGYOMÁNY, POMPEJI, PANNONHALMI SZEMLE, POLITIKATUDOMÁNYI SZEMLE, PROTESTÁNS SZEMLE, REPLIKA, SZÁZADOK, SZÉPLITERATÚRAI AJÁNDÉK, SZOCIOLÓGIAI SZEMLE, TÁRSADALMI SZEMLE, TÁRSADALOMKUTATÁS, TEKINTET, TEOLÓGIA, THEOLÓGIAI SZEMLE, TISZATÁJ, VALÓSÁG, VIGILIA, VILÁGOSSÁG.

ÁGOSTON, Szent: A hitről és a Hitvallásról - A hitvallásról
[Ford. és jegyzetek: Heidl György] *Magyar Filozófiai Szemle* 38. 1994. 1-2. 85-117.

ALMÁSI Miklós: Kérdőjelek az esztétikában. Napjaink művészetelméleti vitái *Társadalmi Szemle* 50. 1995. 3. 53-57.

ANDRÁS Sándor: Nyelv és nemzet. Anyanyelv? Apanyelv? Természetes nyelv? *Alföld* 46. 1995. 3. 42-64.

ASSOUN, Paul-Laurent: A pszichoanalízis öröksége [Nietzsche és Freud] [Ford.: Kányádi András] *Ex-Symposion* 3.(1994) [Nietzsche-különszám] 126-127.

BAADER, Franz von: Kulcs a szerelem misztériumához [Ford.: Baranyi Tibor Imre] *Őshagyomány* (1995) 19.sz. 58-59.

BAKOS József: "Univerzum" és uni-verzum I.,II. *Őshagyomány* (1995) 18.sz. 2-17.; 19.sz. 36-52.

BÁNFALVI Attila: Semmi és szenvedés *Világosság* 35. 1994. 12. 65-73.

BARANYI Tibor Imre: A négy árya igazság I. *Őshagyomány* (1995) 19.sz. 2-11.

BÉNDEK Péter: John Locke individualista politikája *Politikatudományi Szemle* 3. 1994. 4. 53-75.

BETEGH Gábor: A Nap és a láb. Hérakleitosz a Derveni papiruszban *Magyar Filozófiai Szemle* 38. 1994. 1-2. 71-84.

BISER, Eugen: A destrukció szándéka [Ford.: Raffay Ágnes és Szabó László] *Ex-Symposion* 3.(1994) [Nietzsche-különszám] 79-90.

BLANCHOT, Maurice: Michel Foucault, amilyenek én képzelem [Ford.: Szabó László] *Határ* 4. 1995. 1-2. 149-162.

BLONDEL, Eric: A nietzschei alapprobléma és előzményei [Ford.: Kányádi András] *Ex-Symposion* 3.(1994) [Nietzsche-különszám] 91-95.

BOHÁR András: Décadence és egészség között - megjegyzések a Nietzsche-interpretáció kérdéséhez az *Ecce homo* kapcsán *Ex-Symposion* 3.(1994) [Nietzsche-különszám] 74-78.

BÖHRINGER, Hannes: Stílus és tárgyszerűség. Gondolatok az ornamentikáról [Ford.: Tillmann J.A.] *Műhely* 18. 1995. 1. 31-36.

BORKOWSKA, Grazyna: Milton lányai (Alanyiség a feminista kritikában) [Ford.: Lóky Tamás] *Kalligram* 4. 1995. 3. 11-22.

BOROS Gábor: A bűn hermeneutikai struktúrája a *Lét és időben* *Pannonhalmi Szemle* 2. 1994. 4. 58-72.

BORSOS Szabolcs: A halál-jelenség mint vallásfilozófiai kérdés *Kellék* (1994) 1.sz. 24-38.

BUBER, Martin: Két beszélgetés [Ford.: Gáspár Csaba László] *Teológia* 19. 1995. 1. 48-50.

BUJALOS István: Otthontalanság - vigasz *Határ* 4. 1995. 1-2. 79-81.

BÜRGER, Peter: A gondolkodás mint gesztus. Kísérlet a filozófus Michel Foucault-ról [Ford.: Oláh Szabolcs] *Határ* 4. 1995. 1-2. 134-148.

CASSIRER, Ernst: Az előkészület. Carlyle. Thomas Carlyle előadásai a hőskultuszról [Ford.: Szotár Zsuzsa] *Café Babel* 4. 1994. 3. (13. sz.) 39-50.

CAVELL, Stanley: A filozófus az amerikai életben (Közelítés Thoreau-hoz és Emersonhoz) *Határ* 3. 1994. 4. 48-68.

CIORAN Émile M.: A bomlás kézikönyve (részlet) [Ford.: Kardos Péter] *Nappali ház* 6. 1994. 4. 45-47.

CIORAN Émile M.: Zuhanás az időből [Ford.: Kardos Péter] *Nappali ház* 6. 1994. 4. 40-44.

CIORAN, E.M.: A regényen túl [Ford.: Fázsy Anikó] *Nagyvilág* 40. 1995. 1-2. 101-108.

CIORAN, E.M.: A rossz demiurgosz [Ford.: Fázsy Anikó] *Műhely* 17. 1994. 6. 5-8.

- CIORAN, Emil: Az utópia mechanizmusa [Ford.: Szergejev Zsuzsa] *Ex-Symposion* 3.(1994) [Nietzsche-különszám] 161-165.
- CLEMENS, Eric: Aporetikus dialógus [Ford. és bev.: Tarnay László] *Jelenkor* 38. 1995. 3. 251-262.
- ČOLOVIĆ, Ivan: A gyűlölet tőkéje. A háború, a tudatalatti és a mítosz [Ford.: Papp Tibor] *Különség* (1994) 4.sz. 10-11.
- ČOSIĆ, Bora: Rogozsin, Nietzsche terve szerint [Ford.: Kis Csepegi Endre] *Ex-Symposion* 3.(1994) [Nietzsche-különszám] 131-138.
- DEMETER Attila: A Tractatus etikája *Kellék* (1994) 1.sz. 43-52.
- DERRIDA, Jacques: Bábel Tornyai [Ford.: Flaisz Endre] *Pompeji* 5. 1994. 4. 98-133.
- DERRIDA, Jacques: Mi a költészet? [Ford.: Simonffy Zsuzsa] *Szépliteratúrai Ajándék* 1. 1994. 1. 69-72.
- DUNKEL Norbert: A műalkotás közönsége (avagy a befo-gadó ontológiája) *Gond* (1994) 8-9.sz. 161-180.
- DUNN, John: Befejezetlen utazás: a demokrácia [Ford.: Bánki Dezső] *Világosság* 36. 1995. 3. 5-26.
- ĐURIĆ, Mihailo: Nietzsche filozófiaművészete [Ford.: Rajslj Emese] *Ex-Symposion* 3.(1994) [Nietzsche-különszám] 62-73.
- ECKHART mester: Gradum sinapis [Ford.: Békés Gellért] *Pannonhalmi Szemle* 2. 1994. 4. 78-80.
- EVOLA, Julius: A szexus metafizikája *Öshagyomány* (1995) 18.sz. 44-47.
- FEHÉR Ferenc: Lucien Goldmann mint Lukács "egyszerű olvasója" *Gond* (1994) 8-9.sz. 5-27.
- FEHÉR M. István: Sartre, hermeneutika, pragmatizmus *Holmi* 6. 1994. 12. 1810-1831.
- FEHÉR M. István: A filozófia a nyolcvanas években *Literatura* 1995. 1. 21-57.
- FEHÉR M. István: Karl Rahner szellemi gyökereihez. Heidegger és a XX. századi teológia *Existencia* 3-4. 1993-94. 1-4. 325-345.
- FEINBERG, Joel: A kötelességen túli cselekedet és a szabályok [Ford.: Braun Róbert] *Café Bábel* 4. 1994. 3. (13. sz.) 63-73.
- FEKETE, John: Mitológiai strukturalizmus [Ford.: Kiss Attila] *Pompeji* 5. 1994. 4. 82-97.
- FICINO, Marsilio: Commentarium III. [Ford.: Imregh Monika] *Pompeji* 6. 1995. 1. 100-120.
- FÖLDÉNYI F. László: A boldogság misztériuma *2000* 6. 1994. 12. 61-63.
- FÖLDÉNYI F. László: A teremtés ürje *Műhely* 17. 1994. 6. 9-12.
- FOUCAULT, Michael: A nagy félelem [Ford.: Fázsy Anikó] *Határ* 4. 1995. 1-2. 126-133.
- FRYE, Northrop: A nagy kód (Részletek a könyv zárófejezetéből) [Ford.: Pásztor Péter] *Pannonhalmi Szemle* 2. 1994. 4. 6-23.
- GADAMER, Hans-Georg: Az európai szellemtudományok jövője [Ford.: Nagy Attila] *Különség* (1994) 4.sz. 3-9.
- GADAMER, Hans-Georg: Hegel és a metafizika nyelve I. [Ford.: Vitéz Ildikó] *Szépliteratúrai Ajándék* 2. 1995. 1-2. 65-74.
- GAUSZ András: A német idealizmus születése (2. rész. Út az idealizmus felé) *Existencia* 3-4. 1993-94. 1-4. 199-282.
- GOGOL, Nyikolaj: Válogatott részletek barátaimmal folytatott levelezéséből [Gogol vallásfilozófiai írásai] [Ford.: Gasparics Gyula; bev. Bakcsi György] *Nagyvilág* 39. 1994. 12. 963-969.
- HAHNER Péter: Gondolatok Toqueville-ről, avagy egy világhírű könyv magyarországi ki nem adásának okairól [Toqueville: A régi rend és a forradalom] *Holmi* 6. 1994. 11. 1615-1621.
- HALMAI Gábor: Autonómia *Kritika* 33. 1995. 1. 33-35.
- HALMAI Gábor: Döntsünk-e Rousseau mellett? Habermas egy más olvasata *Politikatudományi Szemle* 3. 1994. 4. 153-158.
- HAMVAS Béla: Nietzsche és a George-kör *Ex-Symposion* 3.(1994) [Nietzsche-különszám] 169-174.
- HEIDEGGER, Martin: Nietzsche. VI. Nietzsche metafizikája [Ford.: Sarankó Márta] *Ex-Symposion* 3.(1994) [Nietzsche-különszám] 42-54.
- HEIDEGGER, Martin: Szent nevek hiánya [Ford.: Szabó Csaba] *Határ* 3. 1994. 2-3. 69-72.
- HELLER Ágnes: A boldog élet és a jó élet mai modelljei [Ford.: Módos Magdolna] *Társadalmi Szemle* 49. 1994. 12. 3-12.
- HELLER Ágnes: Hol az otthonunk? [Ford.: Barabás András] *Holmi* 6. 1994. 12. 1832-1847.
- HELLER Ágnes: Megváltoztatta-e a biopolitika a politika fogalmát? *Világosság* 35. 1994. 11. 5-15.
- HELLER Ágnes: Parmenidész és a sztálingrádi csata (Vajda Mihály köszöntése) [Heidegger] *Világosság* 36. 1995. 2. 5-15.
- HELLER Ágnes: Rekviem egy évszázadért (1914-1989) *Kritika* 1995. 3. 3-7.
- HÉVIZI Ottó: A dialógus agóniája [A fiatal Lukács György dialógusai] *Holmi* 6. 1994. 11. 1631-1654.
- HÉVIZI Ottó: A félreértés aspektusai. Megjegyzések Popper Leó "theoremájához" *Alföld* 45. 1994. 12. 50-56.
- HÉVIZI Ottó: Az egyszarvú (Filosofia Buffa) (Vajda Mihály köszöntése) *Világosság* 36. 1995. 2. 47-59.
- HÉVIZI Ottó: Kérdések a hűségéről *Határ* 4. 1995. 1-2. 74-78.
- HORKAY HÖRCHER Ferenc: Az Amerikai demokrácia Magyarországon. A magyar Tocqueville, 1834-1843. *Holmi* 6. 1994. 11. 1608-1615.
- ILYÉS Szilárd: A viszony, a választás, az érték, a személyiség néhány összefüggésének felvillantása a buberi dialógus-filozófia prizmáján keresztül *Kellék* (1994) 1.sz. 56-63.
- JASPERS, Karl: A filozófia a jövőben [Ford.: Juhász Anikó és Csejtei Dezső] *Pompeji* 6. 1995. 1. 134-152.

- JASPERS, Karl: Nietzsche. Történelem és jelenkor [Ford.: Sarankó Márta.] *Ex-Symposion* 3.(1994) [Nietzsche-különszám] 36-41.
- KARÁCSONY András: A jogászi érzület. Természetjog vagy jogpozitivizmus *Világosság* 35. 1994. 11. 16-30.
- KELEMEN János: Kant, Babits és az örök béke *Holmi* 7. 1995. 1. 62-65.
- KENDEFFY Gábor: Diaphonia. Egy szkeptikus érv az egyházatyáknál a második-harmadik században *Magyar Filozófiai Szemle* 38. 1994. 1-2. 47-68.
- KOLAKOWSKI, Leszek: Az értelmiség [Ford.: Seres Iván] 2000 6. 1994. 12. 9-13.
- KOLAKOWSKI, Leszek: Fabula Mundi és Kleopátra orra [Ford.: Nyizsnyánszki Ferenc] *Határ* 4. 1995. 1-2. 68-73.
- KOVÁCS-KISS Kálmán: Kaspar Hauser. Egy antropológiai mítosz változatai *Gond* (1994) 8-9.sz. 131-147.
- KRISTEVA, Julia: Analitikusok a posztmodern korban [Ford.: Takács M.József] *Magyar Lettre Internationale* (1994) 15.sz. 21-23.
- KUNSZT György: Heidegger Nietzsche nihilizmus-felfogásáról *Ex-Symposion* 3.(1994) [Nietzsche-különszám] 55-61.
- KUNSZT György: Heidegger Parmenidész-értelmezése és ennek helye Heidegger életművében *Magyar Műhely* (1994) 94.sz. 55-62.
- LACKÓ Miklós: "Az összféra - a közvetlen valóság-átélés világa" Fülep Lajos és Tolnay Károly szellemi kapcsolata *Kritika* 33. 1995. 1. 3-5.
- LACQUE-LABARTHE, Philippe: Musica Ficta (Wagnerképek) [Ford.: Szabó László] *Határ* 3. 1994. 2-3. 26-53.
- LASH, Scott: Modern vagy posztmodern? [Ford.: Ambrus Judit] *Liget* 8. 1995. 3. 53-61.
- LÁSZLÓ András: A létezők értelme *Öshagyomány* (1995) 19.sz. 29-35.
- LEISZTER Attila: A vágy nyomában - Derrida stílusában *Szépliteratúrai Ajándék* 1. 1994. 1. 51-65.
- LENK, Hans: A filozófia feladata *Szépliteratúrai Ajándék* 1. 1994. 1. 73-80.
- LICHTENBERG, Georg Chistoph aforizmaiból [Ford.: Tatár Sándor] *Műhely* 18. 1995. 1. 6-12.
- LÖFFLER Tibor: Carl Schmitt konzervatív állam- és jogbölcselete *Valóság* 37. 1994. 12. 69-81.
- LOVÁSZ Tünde: Az ironia mint affirmáció és elutasítás kettős játéka. Kísérlet egy dekonstruktív ironiaelméletre *Gond* (1994) 8-9.sz. 117-130.
- LUDASSY Mária: "A fölösleges: szükséges dolog". Az erényes patrióták és a világfi luxusapológéták 250 éves vitájáról Voltaire születésének 300. évfordulóján *Kritika* 32. 1994. 11. 3.
- LUDASSY Mária: Emberi-jogi fundamentalizmus versus utilitarizmus. Benjamin Constant Bentham-bírálat, avagy kísérlet a liberalizmus nem haszonelvű megalapozására *Holmi* 6. 1994. 11. 1621-1625.
- MAGYAR László András: Gondolatok a tulajdon eredetéről *Holmi* 7. 1995. 1. 66-74.
- MARCELLI, Miroslav: Mi a kép előzménye? [Ford.: Fundarek Ferenc] *Kalligram* 4. 1995. 2. 28-35.
- MÁRKUS György: Egy metafora vége: az alap és a felépítmény *Magyar Tudomány* 40. 1995. 1. 34-47.
- MARÓTH Miklós: Egy ismeretlen Xenokratés-testimonium *Antik Tanulmányok* 38. 1994. 1-2. 30-36.
- MÁTYÁS László: Kollektív emlékezés/et *Kellék* (1994) 1.sz. 39-42.
- MESTERHÁZI Miklós: Ernst Bloch és Karl Mannheim. Botránykrónika *Gond* (1994) 8-9.sz. 85-102.
- METZ, Johann B.: Karl Rahner SJ küzdelme az ember teológiai méltóságáért [Ford.: Rohonci Katalin] *Mérleg* 30. 1994. 4. 392-402.

- MEZEI Balázs: A három mozgás és a jó ideája. Jan Patočka filozófiájáról *Existentia* 3-4. 1993-94. 1-4. 283-292.
- MEZEI Balázs: Tépeldések a filozófia természetéről *Existentia* 3-4. 1993-94. 1-4. 365-375.
- MILOŠEVIĆ, Nikola: Friedrich Nietzsche és Manu törvénykönyve [Ford.: Rajsli Emese] *Ex-Symposion* 3.(1994) [Nietzsche-különszám] 112-119.
- MOLNÁR Attila: Oakeshott konzervativizmusa *Valóság* 37. 1994. 12. 1-17.
- MOLNÁR Miklós: Mit kezdhet a történész a civil társadalommal? *Társadalmi Szemle* 50. 1995. 1. 51-56.
- MORITZ, Karl Philippe: A szép szignatúrája. Mennyiben írhatók le a műalkotások? [Ford.: Kiss Márk Katalin] *Szépliteratúrai Ajándék* 2. 1995. 1-2. 56-64.
- NAGEL, Thomas: Freud permanens forradalma [Ford.: Orzós Ágnes] *Magyar Lettre Internationale* (1994) 15.sz. 8-11.
- NAGY Edit: A térré száradt és az igazi, avagy az idő kétéhasadsága Bergsonnál *Gond* (1994) 8-9.sz. 103-116.
- NIETZSCHE, Friedrich: Bálványok alkonya avagy milyen is a kalapácsos filozófia [Ford.: Tandori Dezső] *Ex-Symposion* 3.(1994) [Nietzsche-különszám] 1-34.
- NOICA, Constantin: Platón-kommentárok [Ford.: Boér Hunor] *Pompeji* 6. 1995. 1. 121-132.
- ÖFFENBERGER, Niels - MEZŐSI Gyula - NÉMETH Szilárd: Az oppozíció elmélete a szigorúan partikuláris kijelentések tekintetbe vételével a négyértékűségnek megfelelően *Existentia* 3-4. 1993-94. 1-4. 351-364.
- ÖFFENBERGER, Niels: A szigorúan partikuláris állítások tagadásának elmélete a négyértékűség alapján *Existentia* 3-4. 1993-94. 1-4. 347-350.
- PÁLFALUSI Zsolt: A bolond és a bűn (Kierkegaard a komolyságról) *Gond* (1994) 8-9.sz. 55-84.
- PALMIER, Jean-Michel: Nietzsche német olvasói [Ford.: Tóth József] *Ex-Symposion* 3.(1994) [Nietzsche-különszám] 122-125.
- PATÓ Attila: Nietzsche és Lukács: egy paradoxon csapdájában? *Ex-Symposion* 3.(1994) [Nietzsche-különszám] 128-130.
- PATOČKA, Jan: Európa és az európai örökség a 19. század végéig [Ford.: Kiss Szemán Róbert] *Vigília* 60. 1995. 3. 220-231.
- PETHŐ Bertalan: A "burok" művészsége. Rudolf Schwarzkogler akcióinak esztétikájáról *Liget* 8. 1995. 1. 25-38.
- PETHŐ Bertalan: A média kialakulásáról és funkciójáról *Magyar Szemle* 3. 1994. 12. 1310-1318.
- PLATÓN: Phaidón [Görögül és magyarul. Bevezette és fordította: Szabó Árpád] *Existentia* 3-4. 1993-94. 1-4. 377-605.
- PONGRÁCZ Tibor: A tünődésről *Határ* 4. 1995. 1-2. 82-84.
- POPPER Péter: Freud, a pszichológia Buddhája *Magyar Lettre Internationale* (1994) 15.sz. 70-74.
- RÁCZ Péter: Belépés a kapcsolatba. Kierkegaard Budapesten, avagy filozófiájának hatása Martin Buberre *Liget* 8. 1995. 1. 10-15.
- RADNÓTI Sándor: A másolat *Café Babel* 4. 1994. 4. 15-32.
- RADNÓTI Sándor: A megkülönböztethetetlen *Kritika* 32. 1994. 12. 3-5.
- RADNÓTI Sándor: Az eredetiség *Világosság* 36. 1995. 1. 7-26.
- RITÓOK Zsigmond: Így látták a görögök *Pannonhalmi Szemle* 3. 1995. 1. 21-26.
- ROCHLITZ Kyra: A test méltósága. Szent Pál és a gnózis *Pannonhalmi Szemle* 2. 1994. 4. 48-57.
- RORTY, Richard: [Nietzsche, a..., Nietzsche, a...] (avagy Rorty felteszi a filozófia alapító kérdését Nietzsche kapcsán) [Ford. és jegyzet: Farkas Zsolt] *Ex-Symposion* 3.(1994) [Nietzsche-különszám] 96-110.
- RUGÁSI Gyula: "Örök romok". Töredékek a történeti gondolkodás kezdeteiről *Határ* 3. 1994. 2-3. 77-109.
- RYDER, John: A posztmodernizmus hasznáról és káráról. (Az amerikai filozófiai hagyomány és a posztmodern) [Ford.: Bényei Tamás] *Határ* 3. 1994. 4. 38-47.
- SCHMAL Dániel: Szent Ágoston az igazságos háborúról *Magyar Filozófiai Szemle* 38. 1994. 1-2. 11-31.
- SELMECZI József: Egy új filozófiai rendszer [Fitos Vilmos] *Protestáns Szemle* 3. 1994. 4. 273-285.
- SOHAJDA Ferenc: A filozófia mint életforma *Café Babel* 4. 1994. 3. (13. sz.) 105-110.
- SOLT Kornél: Moór Gyula jogfilozófiájáról *Holmi* 6. 1994. 12. 1850-1862.
- SOMFAI Béla SJ.: Igazmondás és hazugság a keresztény erkölcsen fényében *Magyar Szemle* 3. 1994. 12. 1290-1308.
- SOMLAY Gilbert: Pallilogosz (Vissza a csöndhöz) *Ex-Symposion* 3.(1994) [Nietzsche-különszám] 166-168.
- SOMOS Róbert: A fölvilágosult Odüsszeusz [Horkheimer - Adorno: A felvilágosodás dialektikája] *Jelenkor* 37. 1994. 12. 1102-1106.
- SOMOS Róbert: Órigenész és Numéniosz *Magyar Filozófiai Szemle* 38. 1994. 1-2. 33-46.
- STEINER, George: A jelentés jelentése [Ford.: Farkas Anikó] *Pompeji* 5. 1994. 4. 134-153.
- SUBIRATS, Eduardo: Spanyol kvartett [Ganivet, Unamuno, Ortega, Castro] [Ford.: Gajdos Zsuzsanna] *Magyar Lettre Internationale* (1995) 16.sz. 3-7.
- SWÁTMARÁMA: Hatha jóga pradípika I. [Ford.: Spenik György] *Óshagyomány* (1995) 18.sz. 18-28.
- SZABÓ Árpád: Az eleai Zénón *Existentia* 3-4. 1993-94. 1-4. 29-56.
- SZABÓ Lajos: Nietzsche *Ex-Symposion* 3.(1994) [Nietzsche-különszám] 180-181.
- SZATHMÁRI Botond: Nietzsche és a buddhizmus *Ex-Symposion* 3.(1994) [Nietzsche-különszám] 120-121.
- SZÉKELY László: Karl Marx és John Stuart Mill politikai elmélete *Gond* (1994) 8-9.sz. 181-231.

- SZUMMER Csaba: Pszichoanalízis és modern identitás. A freudi személyiségmodell empirista, racionalista és romantikus gyökerei *Világosság* 35. 1994. 12. 69-81.
- TÓKEI Ferenc: Lukács tragédia-felfogásához *Társadalmi Szemle* 50. 1995. 1. 35-36.
- TÁBOR Béla: Az átértékelés értékelése és átértékelése *Ex-Symposion* 3.(1994) [Nietzsche-különszám] 175-179.
- TALLÁR Ferenc: Az erkölcsiség dekonstrukciója és a modernitás hagyománya *Gond* (1994) 8-9.sz. 28-84.
- TAMÁS Gáspár Miklós: Levél a töprengőhöz (Vajda Mihály köszöntése) *Világosság* 36. 1995. 2. 16-46.
- TARNAY László: Opponencia -parafrázis. Leiszter Attila *A vágy nyomában c. írásáról Szépliteratúrai Ajándék* 1. 1994. 12. 26-34
- TERTULIAN, Nicolas: A lukácsi esztétika kritikusai és ellenzői [Ford.: Füzesi András] *Társadalmi Szemle* 49. 1994. 12. 26-34.
- TORDAI Zádor: Apocalypse Now *Holmi* 7. 1995. 3. 379-392.
- TURGONYI Zoltán: Jacques Maritain a politikáról *Magyar Szemle* 3. 1994. 12. 1320-1327.
- UJFALUSSY József: Zene, mimézis, visszatükrözés - központi kérdés az idős Lukács Györgynél *Társadalmi Szemle* 50. 1995. 1. 33-35.
- UNGVÁRI Tamás: A holocaust: Történelem és Metafizika *Kritika* 1995. 3. 33-36.
- URMSON, James O.: Szentek és hősök [Ford.: Nagy László] *Café Babel* 4. 1994. 3. (13. sz.) 53-62
- VAJDA Mihály: Metafizikai rapszódia [Kolakowskiról] *Határ* 4. 1995. 1-2. 60-66.
- VALADIER, Paul: Dionüszoszt a Megfeszítettel szemben [Ford. és jegyzetek: Farkas Zsolt] *Ex-Symposion* 3. (1994) [Nietzsche-különszám] 139-145.
- VÁLÓCZY József: Megismerés és istenszeretet. "Ratio" és "fides" kapcsolata Simone Weil gondolkodásában *Teológia* 28. 1994. 4. 201-210.
- VATTIMO, Gianni: Olaszország: A Nietzsche-reneszánsz jellemzői [Ford.: B.M. és T.J.] *Ex-Symposion* 3.(1994) [Nietzsche-különszám] 146-148.
- VERES Zoltán: A váradiság metafizikája *Kellék* (1994) 1.sz. 53-55.
- VICSEK Béla: (De)konstruktív irodalom(tudomány). A dekonstrukció elmélete *Magyar Műhely* (1995) 95.sz. 35-48.
- VIDRÁNYI Katalin: Imitatio Christi. A különböző krisztológiai felfogásokból adódó etikai problémák *Magyar Filozófiai Szemle* 38. 1994. 1-2. 1-8.
- VOLTAIRE: A Mondain (1736) [Ford.: Petri György] *Kritika* 32. 1994. 11. 2.
- ZUB, Alexandru: Tocqueville: egy evolucionista történelem-olvasat [Ford.: Bozó Katalin] *Holmi* 6. 1994. 11. 1604-1608.

RECENZIO, VITA, TÁJÉKOZÓDÁS

- A feminizmus politizál. Toril Moi-val beszélget Malgorzata Walicka Hueckel [Ford.: Mihályi Zsuzsa] *Kalligram* 4. 1995. 3. 23-36.
- A Magyar Filozófiai Társaság taglistája [név és cím] *MFT-Hírek* 1. 1994. 3. 18-44.
- A tudomány és a hit szabadságában. Kocziszky Évával beszélget Hévízi Ottó és Pongrácz Tibor *Nappali ház* 7. 1995. 1. 49-54.
- ADORJÁN József: Morális törekvések a református igehirdetésben és katekézisben *Magyar Filozófiai Szemle* 38. 1994. 1-2. 169-188.
- ADORNO, Theodor W.: Könyvészeti tücskök, bogarak [Ford.: Király Edit] *Nappali ház* 7. 1995. 1. 12-18.
- AGOSTON Zoltán: Alkony, lebegés - Wolfgang Schivelbusch: Írástudók alkonya. Akadémiai, 1994. *Jelenkor* 37. 1994. 12. 1117-1120.
- ALMÁSI Miklós: Újra: végiggondolva - Richard Rorty: Esetlegesség, ironia, szolidaritás. *Jelenkor* K., Pécs, 1994. *Kritika* 1995. 2. 30-31.
- ANDRÁS Károly: Maritain és a Vigília *Vigília* 60. 1995. 3. 166-171.
- ANDREAS-SALOMÉ, Lou: Visszaemlékezés [Ford.: Schleier Dóra] *Ex-Symposion* 3.(1994) [Nietzsche-különszám] 156-160.

- ANGYALOSI Gergely: Az apokalipszis víziója és a poszt-modern magyar próza *Kalligram* 3. 1994. 11. 12-18.
- ANGYALOSI Gergely: Minden jó, ha vége jó - Leszek Kolakowski: Metafizikai horror. Gond-Osiris-Száadvég, 1994. *Határ* 4. 1995. 1-2. 233-240.
- ANKERL Géza: "Globális tolerancia" *Valóság* 38. 1995. 1. 18-33.
- B.GÁSPÁR Judit: A neurózis mint sors *Liget* 7. 1994. 12. 31-43.
- BABUS Antal: - Mészáros András: A marginalitás szelíd bája. *Kalligram* K., 1994.; - Lendvai L.Ferenc: Egy magyar filozófus: Karácsony Sándor. Akadémiai K., 1993. *Kortárs* 39. 1995. 3. 110-112.
- BALÁZS Zoltán: A hatalom és az elitelméletek *Társadalomkutatás* 1993. 4. 21-30.
- BARBER, Benjamin R.: Piac vágy demokrácia? [Ford.: A.F.] *Mozgó Világ* 20. 1994. 11. 33-42.
- BAUDRILLARD, Jean: A gyűlölet mint utolsó életjel - François Ewald interjúja [Ford.: Takács M.József] *Magyar Lettre Internationale* (1995) 16.sz. 71-73.
- BAZSÁNYI Sándor: A regényformát cserben hagyó szellem [Hamvas Béláról] *Jelenkor* 37. 1994. 11. 976-982.
- BÉKÉS Gellért OSB.: Történelem - Gondviselés - Isten. Vályi-Nagy Ervin a történelem keresztény értelmezéséről *Teológia* 19. 1995. 1. 8-15.
- BODA László: Morális törekvések a katolikus sajtóban *Magyar Filozófiai Szemle* 38. 1994. 1-2. 119-139.
- BODNÁR István: Interjú Bence Györggyel, az ELTE BTK Filozófia Tanszékcsoport vezetőjével *MFT-Hírek* 1. 1994. 3. 5-10.
- BOHÁR András: (K)özön - (K)özöny - széljegyzetek *Határ* Gyöző filozófiai munkásságáról *Holnap* 1994. 4-5. 147-158.
- BOHÁR András: A bűn bölcséleti értelmezése - Tengelyi László: A bűn mint sorseselemény. *Atlantis*, 1992. *Holnap* 1994 4-5. 93-95.
- BOLONYAI Gábor: - E.R. Dodds: Pagan and Christian in an Age of Anxiety. Cambridge, Cambridge UP., 1991. *Helikon* 40. 1994. 4. 538-539.
- BOLYKI János: Új tudományos műhely ígéretes kiadványai (Hermeneutikai füzetek 1-3.) *Confessio* 18. 1994. 4. 117-119.
- BOTTOMORE, Tom: Haladás *Eszmélet* (1995) 25.sz. 81-82.
- BOZÓ Katalin: - François Méliano: Tocqueville et les Français. Aubier, Histoires, Paris, 1993. *Holmi* 6. 1994. 11. 1709-1711.
- BRUCK Gábor: Kultúra nélkül szabadon. Értelmiség, művészet, politika *Világosság* 35. 1994. 12. 28-46.
- CZAKÓ Gábor: A világhegy. Hamvasról, a Patmoszról *Kortárs* 39. 1995. 3. 94-100.
- CZIGÁNY Ákos: Az írás anonimitása - Orbán Jolán: Derrida írás-fordulata. *Jelenkor* K., Pécs, 1994. *Pannonhalmi Szemle* 3. 1995. 1. 128-132.
- DELEUZE, Gilles: A filozófiáról. Gilles Deleuze-zel beszélget Raymond Bellour és François Ewald [Ford.: Chazár Keresztély] *Pompeji* 5. 1994. 4. 155-172.
- DEME Tamás: A mindenség időben járó tettei. Nyelvi, filozófiai, teológiai és lélektani szempontok a történelmi nevelés tér- és időszemléletéhez *Valóság* 37. 1994. 11. 1-11.
- DEMETER Attila: - Martin Heidegger: "...költőien lakozik az ember..." T-Twins-Pompeji K., 1994. *Kellék* (1994) 1.sz. 64-67.
- DÉVÉNY István: - Georg Simmel: Philosophie des Geldes. (Szerk. Jeff Kintzel és Peter Schneider) Frankfurt, Hain, 1993. *Egyházforum* 1994. 4. 43-46.
- DOBOS István: Az elmélet szerepének megítélése a kortárs magyar irodalomkritika reflexiójában *Irodalomtörténet* 26. 1995. 1. 157-165.
- EGEDY Gergely: Konzervativizmus és modernizáció *Magyar Szemle* 4. 1995. 2. 132-144.
- EGYED Péter: Laudatio (Nagy Pál 60. születésnapjára) *Magyar Műhely* (1995) 95.sz. 59-60.
- Eleszlátás és kimerülés. Beszélgetések Ciorannal [Ford.: Kardos Péter] *Nappali ház* 6. 1994. 4. 3-10.
- ERŐS Ferenc: A császár meztelen? (Adalékok a neopuritanizmus Freud-képéhez) *Magyar Lettre Internationale* (1994) 15.sz. 74-77.
- FABINY Tibor: A szem és a fül. Látás és hallás hermeneutikai konfliktusa *Pannonhalmi Szemle* 3. 1995. 1. 39-51.
- FARKAS János László: A mesélő Russel *BUKSZ* 6. 1995. 1. 88-91.
- FARKAS János László: Januári jegyzet *Világosság* 35. 1995. 1. 3-6.
- FARKAS János: A tudomány és a technika kutatóinak csúcstalálkozója Budapesten *Szociológiai Szemle* 1994. 4. 141-144.
- FARKAS János: Lehetséges-e "NAGY ELMÉLET"? *Társadalomkutatás* 1993. 4. 5-19.
- FARKAS Zsolt: Arany János mint a fene *Jelenkor* 38. 1995. 2. 138-150.
- FEHÉR M.István: Emlékforgácsok Nyíri Tamásról *Existencia* 3-4. 1993-94. 1-4. 641-646.
- FEHÉR M.István: Megjegyzések az ELTE filozófia-oktatásáról *MFT-Hírek* 1. 1994. 3. 57-60.
- FENYŐ István: Eötvös József és Szalay László ifjúkori eszméi orientációjához *Irodalomtörténeti Közlemények* 98. 1994. 3. 329-357.
- FERENCZI Szabolcs: Bibliográfia 1925-től 1992-ig a magyar vonatkozású Aristotelés-irodalomról *Existencia* 3-4. 1993-94. 1-4. 712-755.
- FERENCZI Szabolcs: Tájékoztató a magyar vonatkozású modern Aristotelés-kutatástörténetről (Az 1925-től 1992-ig megjelent szakirodalom alapján) *Existencia* 3-4. 1993-94. 1-4. 705-711.
- Filozófia szakos tanrendek 1994/95 I. félév *Különbség* (1994) 4.sz. 28-31.

- FINKELKRAUT, Alain: Mi a nemzet? *Mozgó Világ* 21. 1995. 2. 78-83.
- FODOR Gábor: A filozófus hazatért [Fehér Ferencről] *Kritika* 1995. 3. 21.
- FÖLDÉNYI FLászló: Tömeg és szellem *Magyar Lettre Internationale* (1995) 16.sz. 59-61.
- FÖLDESI Tamás: Az alkotmányozás ellentmondásai *Világosság* 35. 1995. 1. 40-45.
- Folyóiratszema 1994. március-október (Összeállította: Gulka Márta) *Különbség* (1994) 4.sz. 14-27.
- FOUCAULT, Michel: Az etika genealógiájáról. Michel Foucault-val beszélget Hubert L. Dreyfus és Paul Rabinow [Ford.: Romhányi Török Gábor; bev.: Fázsy Anikó] *Nagyvilág* 39. 1994. 10-11. 832-845.
- FREUND Erika: Útban egy strukturalista zeneelmélet felé - Vladimir Karbusicky: Kosmos - Mensch - Musik. Strukturalische Antropologie des Musikalischen Verlag Dr. R. Kramer, Hamburg, 1990. *Holmi* 6. 1994. 12. 1877-1881.
- FRYE, Northrop: A nyelv kettős látomása. A kettős látomás I. [Ford.: Lukács Ilona] *Pannonhalmi Szemle* 3. 1995. 1. 27-38.
- FÜLEKI Beáta: "Újra az avantgárdnál vagyunk" - Nagy Pál: "Posztmodern" háromszögelési pontok: Lyotard, Habermas, Derrida. Magyar Műhely, 1993. *Literatura* 1994. 3. 340-345.
- G. KOMORÓCZY Emőke: - Határ Győző: Szélhárfa I-III. Auróra Ezotériák, London, 1982/83. *Holnap* 1994 4-5. 159-171.
- GÁLL Ernő: Lukács, a "heidelbergi kör" és (erdélyi) utóéletük *Tiszatáj* 49. 1995. 3. 59-63.
- GÁNÓCZY Sándor: Gondolatok Kálvin hermeneutikájához *Confessio* 18. 1994. 4. 45-51.
- GOMBÁR Csaba: Társadalomszemléletünk etnicizálódása *Politikatudományi Szemle* 3. 1994. 4. 78-115.
- GOMBÁS Éva: A felelősségelv *Protestáns Szemle* 3. 1994. 4. 319-321.
- GREINACHER, Norbert: Nyiri Tamás - a pontifex [Ford.: Gáspár Csaba László] *Vigilia* 59. 1994. 11. 802-803.
- GULYÁS Gábor: Kierkegaard poszt - Søren Kierkegaard: Az ismétlés. Ictus K., 1993. *Műhely* 18. 1995. 1. 58-59.
- GYŐR Sándor: Morális törekvések az evangélikus igehirdetésben *Magyar Filozófiai Szemle* 38. 1994. 1-2. 207-227.
- GYÓRI Miklós: Metodológiai viták a magyar pszichológiában [Freud] *BUKSZ* 6. 1995. 1. 44-49.
- H.NAGY Péter: - Farkas Zsolt: Mindentől ugyanannyira. JAK-Pesti Szalon, 1994. *Vigilia* 60. 1995. 1. 80.
- H.NAGY Péter: - Kocziszký Éva: Hölderlin - költészet a sötét nap fényénél. Századvég-Gond, 1994. *Vigilia* 60. 1995. 1. 74-75.
- HARMAT Pál: A pszichoanalízis és a magyar kultúra *Magyar Lettre Internationale* (1994) 15.sz. 77-79.
- HÁRS György Péter: Honfoglalás a senkiföldjén - Szummer Csaba: Freud nyelvjátéka. A pszichoanalízis mint hermeneutika és narráció. Cserépfalvi - MTA Pszichológiai Intézet. 1993 *BUKSZ* 6. 1995. 1. 25-30.
- HATOS Pál: - Molnár Attila: A "protestáns etika" Magyarországon *Valóság* 38. 1995. 1. 105-107.
- HELLER Ágnes: Az egyetemesség és különbség vitájában többnyire az egyén a vesztes (Hozzászólás Gombár Csaba írásához) *Politikatudományi Szemle* 3. 1994. 4. 116-124.
- HELLER Ágnes: Néhány pillanatkép Misuról *Határ* 4. 1995. 1-2. 55-59.
- HERLING-GRUDZINSKI, Gustaw: A kihúnyó Antikrisztus [Nietzschéről] [Ford.: Galambos Csaba] *Szépliteratúrai Ajándék* 2. 1995. 1-2. 122-126.
- HOLLINGDALE, R.J.: Rövid Nietzsche-életrajz [Ford.: Farkas Zsolt] *Ex-Symposion* 3. (1994) [Nietzsche-különszám] 2-9.
- JARZEBSKI, Jerzy: Lem vigasztaló kozmogóniája [Ford.: Pálfalvi Lajos] *Szépliteratúrai Ajándék* 2. 1995. 1-2. 137-144.
- KARÁTSZON Gábor: Sehol semmi új rend - Luc Ferry: Új rend: Az ökológia. Európa K., 1994. *Liget* 8. 1995. 3. 74-83.
- KARDOS András: - Bacsó Béla: Határpontok. T-Twins - Lukács Archivum, 1994. *Kritika* 32. 1994. 12. 42.
- KARDOS Péter: Ha nem bőfögnék a filemilék. Cioran elé *Nappali ház* 6. 1994. 4. 38-39.
- KASHUBA, Wolfgang: "Kulturalizmus" [Ford.: Feischmidt Margit] *Replika* (1994) 15-16.sz. 263-277.
- KÉRI Elemér: Lukács az európai gondolkodás történetében (Beszámoló a szegedi Lukács-konferenciáról) *Társadalmi Szemle* 50. 1995. 1. 40.
- KIRÁLY Ernő: Morális törekvések a katolikus kisközösségekben és missziókban *Magyar Filozófiai Szemle* 38. 1994. 1-2. 153-167.
- KIS János: Hagyomány és kritika között - Tamás Gáspár Miklós: Másvilág. Új Mandátum K., 1994. *Kritika* 1995. 2. 20-29.
- KISS Endre: Amerikai Posztmodern - Vay Tamás: A posztmodern Amerikában. 1991. *Magyar Filozófiai Szemle* 38. 1994. 1-2. 309-316.
- KISS Gabriella: - Erdélyi Ágnes: Max Weber Amerikában. (Scientia Humana - sorozat), 1993. *Magyar Tudomány* 39. 1994. 12. 1522-1524.
- KOCZISZKY Éva: - Heller Ágnes: Nietzsche és Parsifal. Századvég-Gond, 1994. *BUKSZ* 6. 1994. 4. 506-508.
- Kommunikációképtelenség (Molnár Attila, Borbély Csaba, Konnerth Zoltán, Csizsér Eszter és Szigeti Attila írásai) *Kellék* (1994) 1.sz. 7-23.
- KÓSA László: Hit, erkölcs, kapitalizmus - Molnár Attila: A "protestáns etika" Magyarországon. A puritán erkölcs és hatása. Ethnica, Debrecen, 1994. *BUKSZ* 6. 1995. 1. 38-42.

- KOVAČ, Dušan: Filozófia és mitizálás a szlovák történelemben [Ford.: Bömbitz Attila] *Tiszatáj* 49. 1995. 1. 68-81.
- KROEBER, Alfred L. - PARSONS, Talcott: A kultúra és a társadalmi rendszer fogalma [Ford.: Vörös Miklós] *Replika* (1994) 15-16.sz. 236-238.
- KULCSÁR SZABÓ Ernő: Hatástörténet és metahistória avagy hozzáférhető-e a történetiség? *Literatura* 1995. 1. 58-80.
- KULCSÁR SZABÓ Ernő: Hogyan és mivégre tanulmányozzuk az irodalomértés hagyományát? *Irodalomtörténet* 26. 1995. 1. 37-68.
- KULCSÁR SZABÓ Zoltán: - John Stuart Mill: A szabadságról. Századvég-Readers International, 1994. *Vigilia* 60. 1995. 1. 73.
- LŐRINSZKY Ildikó: - Kibédi Varga Áron: Discours, récit, image. Liège-Bruxelles, 1989. *Helikon* 40. 1994. 4. 544-547.
- LACZKÓ Sándor: A magyar vonatkozású Nietzsche-irodalom. Bibliográfia 1872-től 1992-ig *Existencia* 3-4. 1993-94. 1-4. 805-837.
- LACZKÓ Sándor: Nietzsche magyarul (bibliográfia) *Ex-Symposion* 3.(1994) [Nietzsche-különszám] 10-13.
- LAFONT, Ghislain: A vágy és az Isten [Ford.: Ábrahám Márton] *Pannonhalmi Szemle* 2. 1994. 4. 24-41.
- LÁSZLÓ Imre: Morális törekvések a baptista egyházban *Magyar Filozófiai Szemle* 38. 1994. 1-2. 261-276.
- LENDVAI L.Ferenc: Nyíri Tamás 1920-1994. *MFT-Hírek* 1. 1994. 3. 2-4.
- LENGYEL András: Szabadságérzés és zavar. A fiatal Bibó "péNZ"-értelmezése *Jelenkor* 37. 1994. 11. 988-997.
- LENGYEL Balázs: Három Határ, sőt több [Határ Győzőről] *Életünk* 1995. 3. 203-210.
- LENGYEL László: LuciFeri (T.G.M.-ről) *Kritika* 32. 1994. 11. 20-24.
- LÉVINAS, Emmanuel - NEMO, Philippe: "Ahol a végtelen belép a nyelvbe" (interjú) [Ford.: Mártonffy Marcell] *Pannonhalmi Szemle* 3. 1995. 1. 75-82.
- LUDASSY Mária: - A politikai filozófia története I-II. (Szerk. Leo Strauss és Joseph Cropsey) Európa K., 1994. *Könyvszemle* 2. 1995. 3. 4. (Népszabadság 1995. márc. 4.)
- LUKÁCS Antal: Jegyzetek és töredékek (Beszámoló Az európai esztétika és Lukács György c. konferenciáról) *Társadalmi Szemle* 50. 1995. 1. 36-40.
- LUKÁCS György Róbert: - Wolfgang Schivelbusch: Írástudók alkonya. A frankfurti értelmiség a húszas években. Akadémiai K., 1994. *BUKSZ* 6. 1995. 1. 100-102.
- MÁRTONFFY Marcell: "Cserépedényben őrzött kincs" A keresztény hagyomány- és kultúraértelmezés néhány kérdéséről *Tiszatáj* 48. 1994. 12. 69-77.
- MÁRTONFFY Marcell: A kettős: állandó - Northrop Frye: The Double Vision [Kettős látomás] University of Toronto Press, Toronto-Buffalo-London, 1991. *Pannonhalmi Szemle* 2. 1994. 4. 116-118.
- MÁTÉ Zsuzsanna: - Ellenszélben. Gramsci és Lukács - ma [Az 1991-es szegedi 'Gramsci és Lukács'-konferencia anyaga] *Tiszatáj* 48. 1994. 11. 93-96.
- MEKIS D. János: Irodalomtörténet és fikcionalitás *Szépliteratúrai Ajándék* 2. 1995. 1-2. 75-79.
- MEZEI Balázs: A Brentano-iskola és a magyar gondolkodás (A budapesti Nemzetközi Brentano-Konferencia elemző ismertetése. 1993. április 1-3.) *Existencia* 3-4. 1993-94. 1-4. 659-668.
- MICHALOVIC, Peter: Adalékok a szlovák strukturalista esztétika történetéhez [Ford.: Szapu Marianna] *Kalligram* 4. 1995. 2. 36-41.
- MICHALOVIC, Peter: Az interpretáció ellentmondásai a Kazár szótár ürügyén [Ford.: Tóth Ildikó] *Kalligram* 4. 1995. 1. 20-31.
- MILOSZ, Czesław: Míg az értelem alszik [Ford.: Pálfalvi Lajos] *2000* 7. 1995. 2. 13-16.
- MISS Zoltán: Kötéltánc - Rudolf Bultmann: Történelem és eszkatológia. Atlantisz, 1994. *Protestáns Szemle* 3. 1994. 4. 317-319.
- MOLNÁR Attila: A másvilágról - Tamás Gáspár Miklós: Másvilág. Új Mandátum K., 1994. *Valóság* 37. 1994. 11. 100-105.
- MOLNÁR Péter: - Aquinoi Szent Tamás: Az értelem egysége. Ikon Kiadó (Matúra-sorozat), 1993. *BUKSZ* 6. 1994. 4. 515-518.

- NAGY András: Influenza a viharban - Ritoók Emma: A szellem kalandorai. Pesti Szalon K., 1993. *Holmi* 7. 1995. 2. 271-279.
- NAGY Attila: Hová lett az intézmények közvéleménye? - Jürgen Habermas: A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása. Századvég - Gondolat K., 1993. *Létünk* 24. 1994. 1-2. 97-101.
- NAGY István: Morális törekvések az evangélikus ifjúsági és szeretetmunkában *Magyar Filozófiai Szemle* 38. 1994. 1-2. 229-247.
- NÉMETH G.Béla: Egymást kiegészítve - nem egymás ellen ("Szellemtörténeti", pszicholingvisztikai és egyéb irányok) *Irodalomtörténet* 25. 1994. 4. 539-545.
- NÉMETH Marcell: Az arc végtelensége. Emmanuel Lévinas Totalitás és végtelen című esszéjéről *Pannonhalmi Szemle* 3. 1995. 1. 83-95.
- NIETZSCHE, Friedrich: Levelek [Ford.: Strém István és G.Beke Margit] *Ex-Symposion* 3.(1994) [Nietzsche-különszám] 14-28.
- NYÍRI Tamás: Magyarország - állam és nemzet [Ford.: Neubauer Irén] *Vigilia* 60. 1995. 2. 138-149.
- ORBÓKNÉ SZENT-IVÁNYI Ilona: Morális törekvések az unitárius egyházban *Magyar Filozófiai Szemle* 38. 1994. 1-2. 249-259.
- PÁLFALUSI Zsolt: A stílus és a bűn *Nappali ház* 6. 1994. 4. 21-24.
- PALKÓ Gábor: - Martin Heidegger: "...költőien lakozik az ember..." T-Twins-Pompeji K., 1994. *Vigilia* 60. 1995. 1. 78-79.
- PATÓ Attila: Lesz-e vége a történelem végének? - Vajda Mihály: A történelem vége? Közép-Európa - 1989. Századvég K., 1992. *Létünk* 24. 1994. 1-2. 92-96.
- PAVLOVITS Tamás: Tanúságtétel. Szélgjegyzet Jacques Derrida párizsi előadásaihoz *Különbség* (1994) 4.sz. 12-13.
- PERECZ László: Nyitások és árnyak (Az Atheneum zárókorszaka) *Kalligram* 3. 1994. 12. 32-44.
- PERNECZKY Géza: Klub-hangulat [Válasz Salamon Jánosnak] *Nappali ház* 6. 1994. 4. 126-127.
- PERNECZKY Géza: Nyaktiló és megbékélés. Posztmodern mese a művészet körüli vitákról *Nappali ház* 6. 1994. 4. 52-55.
- PETŐ Zsolt: Nehézkedés - Ancsel Éva: Az ember mértéke vagy mértékhiánya. Kossuth, 1992. *Határ* 3. 1994. 4. 166-172.
- PETHŐ Bertalan és BABARCZY Eszter levélváltása *BUKSZ* 6. 1995. 1. 3-5.
- POKOL Béla - VERES Ildikó: A professzionális író *Valóság* 37. 1994. 11. 16-28.
- POKOL Béla: Niklas Luhman elmélete a bizalomról - Niklas Luhman: Das Vertrauen. Enke Verlag, 1992. *Valóság* 38. 1995. 3. 103-106.
- POKOL Béla: Válasz Halmai Gábornak [Habermasról] *Politikatudományi Szemle* 3. 1994. 4. 154-167.
- PONGRÁCZ Tibor: A stílus, a fordítás és a gyermek - Vajda Mihály: A posztmodern Heidegger. T-Twins-Lukács Archivum-Századvég, 1993. *Határ* 4. 1995. 1-2. 218-224.
- RADNÓTI Sándor: Találtam egy könyvet. A hamis az eredeti - Szilágyi János György: Legbölcsebb az idő. Corvina, 1987. *Holmi* 7. 1995. 3. 404-411.
- RECK, Hans Ulrich: A tudomány mint jelkép? *Valóság* 38. 1995. 1. 119-123.
- RÉDLY Elemér: Morális törekvések a katolikus hitoktatásban *Magyar Filozófiai Szemle* 38. 1994. 1-2. 141-152.
- RETKES Attila: "A költő és a zeneszerző" E.T.A. Hoffmann zeneesztétikája *Holnap* 1994 4-5. 76-83.
- RITOÓK Zsigmond: - Fitos Vilmos: A kétféle gondolat bölcselete. I. A tudomány és a tárgya. Comitatus Kiadó, Veszprém, 1993. *Confessio* 18. 1994. 4. 119-121.
- SALAMON János: A filozófia politizálódásáról. Válasz Pernecky Géza Falszifikáljuk a lelket - és a művészetet is? című cikkére *Nappali ház* 6. 1994. 4. 123-126.
- SALAMON János: A filozófiáról és a vélemények elszabadulásáról *Nappali ház* 7. 1995. 1. 102-104.
- SALY Noémi: Bibliográfia a magyar vonatkozású Camus-irodalomról 1948-tól 1992-ig *Existencia* 3-4. 1993-94. 1-4. 757-770.
- SÁRHIDAI: Az új Platon-kép *Mérleg* 30. 1994. 4. 470-474.
- SCHLETT István: A liberalizmus újrafogalmazása Magyarországon 1849 után [Eötvös, Kemény] *Politikatudományi Szemle* 3. 1994. 4. 5-27.
- SCHORSKE, Carl E.: Freud egyiptomi pszichoásításai [Ford.: Orzós Agnes] *Magyar Lettre Internationale* (1995) 16.sz. 27-29.
- SEGESVÁRY Victor: A közeledő korszakváltás perspektívái *Valóság* 38. 1995. 1. 1-17.
- SENNETT, Richard: A szociológia vége *Valóság* 38. 1995. 1. 123-125.
- SIMON Attila: A gondolkozda - A szofista filozófia. Szöveggyűjtemény. (Szerk.: Steiger Kornél) Atlantisz, 1993. *Határ* 3. 1994. 2-3. 240-244.
- SIPOS Júlia: A honi rozsdá megfogta, megette. Beszélgetés Nagy J.Endre szociológiatörténésszel *Liget* 7. 1994. 11. 37-41.
- SIPOS Júlia: A honi rozsdá megfogta, megette. Beszélgetés Nagy J.Endre szociológiatörténésszel Polányi Károlyról *Liget* 7. 1994. 12. 47-50.
- SÓS Vilmos: Az alkotmány tekintélye *Világosság* 35. 1994. 12. 26-27.
- STEIGER Kornél: - Várkonyi Nándor: Az elveszett Paradicsom. Széphalom K., 1994. *Holmi* 7. 1995. 3. 411-416.
- STEINER, Peter: A kynikus hős I-II. (Jaroslav Hašek: Švejk, a derék katona) [Ford.: Kappanyos András] *2000* 7. 1995. 1. 43-53.; 2. 40-49.
- SUTYÁK Tibor: A gyógyító értelmezés [Freud] *BUKSZ* 6. 1995. 1. 50-57.

- SZALAI Júlia: A polgár és kora - Molnár Ferenc: Az éhes város. Pesti Szalon K., 1993. - Kóbor Tamás: Budapest. Pesti Szalon K., 1993. - Ritoók Emma: A szellem kalandorai. Pesti Szalon K., 1993. - Harsányi Kálmán: A kristálynézők. Pesti Szalon K., 1993. *Holmi* 7. 1995. 2. 263-271.
- SZENNAY András: A megújulás szolgálatában (A teológus Nyíri Tamás) *Vigilia* 59. 1994. 11. 804-811.
- SZEPESI Attila: Atlantisz regénye - Várkonyi Nándor: Az elveszett paradicsom. Széphalom Könyvműhely, 1994. *Hitel* 8. 1995. 3. 102-105.
- SZIGETI Attila: - A későújkori józansága I. (Szerk. Tillmann J.A.) Göncöl K., 1994. *Kellék* (1994) 1.sz. 79-87.
- SZIGETI Jenő: Morális törekvések a szabadegyházakban *Magyar Filozófiai Szemle* 38. 1994. 1-2. 277-295.
- TAKÁCS Albert: Az alkotmányozás céljai és feltételei *Világosság* 35. 1995. 1. 45-50.
- TAMÁSSY György: Morális törekvések az izraelita felekezetben *Magyar Filozófiai Szemle* 38. 1994. 1-2. 297-307.
- TANDORI Dezső: Amit mégis "muszáj" elmondani? *Ex-Symposion* 3.(1994) [Nietzsche-különszám] 30-34.
- TARJÁNYI Zoltán: Keresztény értékek. Alázat és nagylelkűség [Aquinoi Szent Tamás] *Teológia* 28. 1994. 4. 241-245.
- TARNAY László: Opponencia - parafrázis. Leiszter Attila *A vágy nyomában c. írásáról Szépliteratúrai Ajándék* 1. 1994. 1. 66-68.
- TOLNAI Ottó: Dionüszosz cool (Nietzsche írógépe) *Ex-Symposion* 3.(1994) [Nietzsche-különszám] 183-186.
- TONK Márton: - Leszek Kolakowski: A vallás (Religia). Bukarest, Humanitas, 1993. *Kellék* (1994) 1.sz. 68-78.
- TÖRÖK József: Etika és képi civilizáció *Vigilia* 60. 1995. 3. 172-178.
- UJHELYI Mária: Az evolúciobiológia és az antropológia konfliktusa *Valóság* 37. 1994. 11. 29-37.
- UNGVÁRI Tamás: Történelem az egész világ - Oswald Spengler: A Nyugat alkonya. Európa K., 1994. *Könyvszemle* 2. 1995. 3. 4. (Népszabadság 1995. márc.4.)
- VAJDA Mihály: Darkness at Noon. Fehér Ferenc emlékére *Kritika* 32. 1994. 11. 5-8.
- VAJDA Mihály: Ember a transzcendentális otthontalanságban. Fehér Ferenc emlékének *Múlt és Jövő* 5. 1994. 3. 85-87.
- VAJDA Mihály: Hűség a reményhez - Tatár György: Pompeji és Titanic. Atlantisz K., 1993. *Könyvszemle* 2. 1995. 3. 2. (Népszabadság 1995. márc. 4.)
- VAJDA Mihály: Rokonlélek (Filozófiai (láb)jegyzetek) - Orbán Ottó: Cédula a romokon. Magvető, 1994. *Alföld* 45. 1994. 12. 84-91.
- VALASTYÁN Tamás: Elő-szó, elő-szoba. Közelítések Beck András: *Nincs megoldás, mert nincs probléma c. könyvéhez Gond* (1994) 8-9.sz. 148-160.
- VAMOS Tibor: Mesterséges? Intelligencia? *2000* 7. 1995. 2. 17-21.
- VARGA Gyula: Arthur Schopenhauer filozófiája Reviczky Gyula elméleti munkáiban *Irodalomtörténeti Közlemények* 98. 1994. 4. 558-569.
- VÁRINÉ SZILÁGYI Ibolya: G.H. Mead eredeti szerepfogalma és későbbi változásai *Szociológiai Szemle* 1994. 4. 3-20.
- VEKERDI László: - Szabó Árpád - Ferge Gábor: Bevezetés a filozófiába. Societas Philosophica Classica, 1993. *Existentia* 3-4. 1993-94. 1-4. 633-634.
- VEKERDI László: - Szabó Árpád: Magyarság. Irodalom és filozófia. Societas Philosophica Classica, 1994. *Tiszatáj* 49. 1995. 3. 85-90.
- VERES András: Erkölcsi relativizmus - a büntudat hiánya *Teológia* 19. 1995. 1. 16-21.
- VERES Ildikó: Életvilág és a "bor filozófiája". Hamvas Béla *Holnap* 1994. 4-5. 117-122.
- VEZÉR Erzsébet: - Bendl Júlia: Lukács György élete a századfordulótól 1918-ig. Scientia Humana, 1994. *BUKSZ* 6. 1995. 1. 99-100.
- VIKÁR György: "Fölmerészkedsz, sokak siratta árnyék..." - Harmat Pál: Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis. Bethlen Gábor K., 1994. *Holmi* 7. 1995. 3. 424-428.
- VÖRÖS Miklós: Határesetek. Az amerikai antropológia és szociológia kapcsolata történeti perspektívában [Kroeber, Parsons] *Replika* (1994) 15-16.sz. 239-262.
- WAAS, Lothar: Francis Fukuyama és a liberális demokrácia jövője *Valóság* 38. 1995. 3. 115-124.
- WALZER, Michael: Máság és politika. Államiság és tolerancia a sokkultúrájú világban [Ford.: Garai Attila] *2000* 6. 1994. 11. 9-14.
- WEISS János: - Felkai Gábor: Jürgen Habermas. Aron Kiadó, 1993. *Szociológiai Szemle* 1994. 3. 151-159.
- WEISS János: Harc az elismerésért - Axel Honneth: Kampf um Anerkennung. Zur moralischen Grammatik sozialer Konflikte. Suhrkamp V., 1992. *Holmi* 7. 1995. 3. 429-433.
- ZALATNAY István: Morális törekvések a református egyház ifjúsági munkájában és lelkigondozásában *Magyar Filozófiai Szemle* 38. 1994. 1-2. 189-206.
- ZINOVJEV, Alekszandr: A kommunizmustól a gyarmati demokráciáig [Ford.: Havas Ferenc, bev. Görög Tibor] *Eszmélet* (1995) 25.sz. 104-130.

Készítette: Gulkai Márta

A MAGYAR NYELVŰ FILOZÓFIAI IRODALOM SZÁMÍTÓGÉPES ADATBÁZISA

1. Klasszikusok magyar nyelvű filozófiai irodalom bibliográfiája.
(Az 1900 és 1994 között megjelent publikációk feldolgozása.)
2. Romániai és jugoszláviai magyar nyelvű filozófiai irodalom bibliográfiája.
(Az 1920 és 1994 között megjelent filozófiai publikációk feldolgozása.)
3. A filozófia magyar nyelvű irodalmának éves kurrens bibliográfiája.
(Az 1900 és 1994 között megjelent filozófiai publikációk teljes feldolgozása.)
4. Magyar nyelvű filozófiai folyóiratok elkészült repertóriumának, ill. magyar nyelven létező filozófiai bibliográfiáknak a feldolgozása.

A JATE Filozófiai Tanszékének és a JATE Társadalomelméleti és Kortörténeti Gyűjteményének közös programjaként az elmúlt évben vette kezdetét a magyar nyelvű filozófiai irodalmat tartalmazó számítógépes bibliográfia, ill. adatbázis összeállítása. A program létrehozóit az a felismerés vezérelte, hogy hazánkban a filozófia művelésének elengedhetetlen feltétele a filozófia 'háttérországának' rendbetétele. Ahhoz, hogy a filozófia művelése a kor színvonalán álljon, s az autonóm filozófiai gondolkodás megerősödhessen, feltétlenül szükséges a filozófia magyar nyelvű irodalmának feldolgozása számítógépes adatbázis formájában.

Jelenleg csak részben, egyes részterületeken áll rendelkezésre olyan bibliográfia, ill. repertórium, amely a magyar nyelvű filozófiai irodalomról nyújt információkat. Ezért az adatbázis létrehozóinak kitűzött célja, hogy az adatbázis olyan 'lelőhelye' legyen a magyar nyelvű filozófiai irodalomnak, amely majdan a legnagyobb tételeszámban tud megbízható információkat nyújtani a magyar nyelvű publikációkról. Az adatbázis létrehozóinak további célja, hogy számítógépes gerinchálózaton át (a JATE központi memóriájának segítségével) az adatbázist minden érdeklődő oktató és kutató számára hozzáférhetővé tegyék.

Az adatgyűjtés és feldolgozás négy nagy tematikai egység szerint zajlik. (Lásd 1. 2. 3. 4. pont.) A tervek szerint az adatbázis a későbbiekben folyamatosan bővül a frissen megjelenő publikációkkal, ill. visszamenőleg feldolgozásra kerül a nyolcvanas évek magyar nyelvű filozófiai irodalma is.

A nagyszabású program munkatársai 1995-től tervezik, hogy a nagyobb nyilvánosság számára is hozzáférhetővé teszik az adatbázist, addig az adatok feldolgozása folyik. Az adatbázis elérésének módjáról a program létrehozói időben tájékoztatást fognak nyújtani.